

BIBLIOTEKET DET NORMALE ROMMET I FENGSELET

I «Biblioteket – det normale rommet i fengselet» presenteres bakgrunnsinformasjon, statistikk og artikler som viser bibliotekenes betydning i norske fengsler. I tillegg finner du dikt, fotografier og artikler med og av innsatte.

ABM #14
SKRIFT

ABM-UTVIKLING
POSTBOKS 8145 DEP
N-0033 OSLO

TELEFON: 23 11 75 00
TELEFAKS: 23 11 75 01

post@abm-utvikling.no
www.abm-utvikling.no

FORSIDE: Oslo fengsel
TRYKK: PDC-Tangen AS
OPPLAG: 2200

ISSN 1503-5972
ISBN 82-8105-016-0

ABM-utvikling 2005

INNHold

Forord	4
1. Statlig ansvar	6
LOV OM GJENNOMFØRING AV STRAFF MV..	6
LOV OM FOLKEBIBLIOTEK	7
LOV OM GRUNNSKOLEN OG DEN VIDAREGÅANDE OPPLÆRINGA	8
SAMARBEID	8
BEHOV OG RESSURSER	9
STATISTIKK	11
2. Fængselsbibliotekets brukere	12
BOK- OG MEDIEVALG	16
MARKEDSFØRING OG OPPSØKENDE VIRKSOMHET	17
3. Fængselsbibliotekets rolle og betydning	24
FORMIDLING	25
OPPLÆRING	26
REHABILITERING	26
NETTVERK	27
4. Statistikk	50
5. Internasjonale føringer og retningslinjer	58
INTERNASJONALE FØRINGER	58
INTERNASJONALE RETNINGSLINJER	59
6. Historikk	62
FØR 1976	62
KARTLEGGING I 1976	63
PRØVEDRIFT FRA 1979	64
PERMANENT DRIFT 1984	65
PLAN FOR OPPRUSTING AV FENGSELSBIBLIOTEKENE	65
Litteraturliste	66
Bidragstere	70

FORORD

– Jeg ser tegninga, Morten setter pekefingeren i bordplata.

– Sakte men sikkert blir ting tatt vekk. Det går så langsomt at ingen sier noe, og plutselig en dag er biblioteket borte. Man kan jo spørre seg hva som egentlig er meningen med å ha bibliotek i Norge. Er det bare for at man skal ha bibliotek, lik som? Eller skal man tenke sånn at tilbudene biblioteket gir skal gi folk et rikere liv? Sitat fra en innsatt ved Oslo fengsel.

§ 2 i lov om folkebibliotek sier blant annet: *Folkebibliotekvirksomheten omfatter også bibliotek tjenester for pasienter i sykehus og helseinstitusjoner og andre som har spesielle vansker med å bruke biblioteket, herunder fengselsbibliotek.* Ansvar for fengselsbibliotekene har

helt siden prøvedriften startet opp vært et statlig ansvar og er ivarettatt av Kulturdepartementet og Justisdepartementet gjennom samarbeid og delt ansvar. I 2004 er det bare 12 fengsler som omfattes av den statlige avtalen om finansiering, og bevilningene til disse har heller ikke i de senere år fulgt lønns- og prisstigningen.

I november 2003 arrangerte Norsk Bibliotekforening og ABM-utvikling et seminar om fengselsbibliotek. Seminaret kom i stand etter påtrykk fra biblioteksektoren, kommuner, fylkeskommuner og sentrale politikere. Forut for seminaret gjennomførte ABM-utvikling en undersøkelse for å kartlegge situasjonen i de mange fengselsbibliotekene, også de som ikke

omfattes av noen statlig avtale. Oppsummeringen av kartleggingen fremkommer i denne publikasjonen.

I den publikasjonen du holder i hånden, har vi lagt vekt på bakgrunnsinformasjon, oversiktsartikler med statistikk, og artikler fra det virkelige og praktiske liv. Vi har hentet inn bidrag fra både ansatte og brukere av fengselsbibliotek samt andre samarbeidspartnere. Vi tar opp temaene læring i fengselet, samarbeid mellom bibliotek og skole og kultur og bibliotek i fengsel sett i forhold til livskvalitet og rehabilitering.

Publikasjonen har en rekke kunstneriske innslag. Vi har brukt fotografier som er tatt av innsatte ved Oslo fengsel i forbindelse med et form-

givingkurs, og vi har brukt dikt skrevet av innsatte. I tillegg har vi innhentet noen 10-på-topp lister over utlån ved seks fengselsbibliotek. Kanskje er lånerne og deres leselyst ikke så annerledes enn utenfor murene?

Redaksjonen har bestått av Liv Beathe Bråthen (hovedansvarlig), Erlend Ra og Vilde Ronge, alle ansatte ved ABM-utvikling.

Vi sender en varm takk til alle bidragsytere, og ønsker at denne

publikasjonen skal gi bedre kunnskap om behov for bibliotek tjenester i landets fengsler og dermed bidra til at de innsatte skal få del av det bibliotektilbudet som vi i Norge ønsker å tilby til hele befolkningen!

Jon Birger Østby
DIREKTØR

Leikny Haga Indergaard
AVDELINGSDIREKTØR

Musikk - de mest utlånte titlene i Ringerike fengsel første halvår 2004:

1. McMusic 20
2. Linkin Park: [Hybrid theory]
3. Clubbers guide to ...2002
4. Eric Clapton: The cream of Clapton
5. Wyclef Jean: The Ecleptic
6. Absolute music. 2002
AC/DC: AC/DC live.
7. Med kjærlig hilsen Eminem: The Slim shady Enigma: MCMXC a.d.
8. Lenny Kravitz: Lenny
Røyksopp: Melody A.M
9. Blues Breakers
Destiny's child: Survivor
10. Wired up
Bob Marley: Natty dread
Eminem: The Eminem show
Aerosmith: Greatest hits
David Bowie: The best of...

STATLIG ANSVAR

Ansvar for folkebibliotek-tjenester i fengslene har vært lagt til staten helt siden prøvedriften med bibliotek i fengsler startet i 1979. Gjennom bibliotekloven og straffegjennomføringsloven har de innsatte rett til bibliotekenes tjenester. Bibliotektilbudet i fengslene er et samarbeid mellom Kultur- og kirkedepartementet og Justisdepartementet.

Lov om gjennomføring av straff mv. (Straffegjennomføringsloven)

I straffegjennomføringsloven, § 4 beskrives forvaltningssamarbeid: «Kriminalomsorgen skal gjennom samarbeid med andre offentlige etater legge til rette for at domfelte og innsatte i varetekt får de tjenester som lovgivningen gir dem krav på.

Samarbeidet skal bidra til en samordnet innsats for å dekke domfelte og innsattes behov og fremme deres tilpasning til samfunnet.»

De innsatte er pålagt restriksjoner i sin bevegelsesfrihet. Det er bare noen få av de innsatte som gjennom soningsforholdene kan benytte seg av samfunnets ordinære tjenestetilbud, deriblant folkebibliotekets tjenester. Restriksjoner i de innsattes bevegelsesfrihet, begrenser imidlertid ikke deres rett til å benytte seg av samfunnets tjenester og tilbud. Dette omtales i St.meld. nr. 27 (1997-98) *Om kriminalomsorgen*. Fengslene samarbeider med flere sentrale instanser når det gjelder å tilby de innsatte tjenester og tilbud de har krav på etter norsk lov.

Dette kalles importmodellen ettersom tjenester hentes inn til de innsatte i fengslene. I stortingsmeldingen vektlegges bekjempelse av kriminalitet som et samfunnsansvar som forutsetter medvirkning fra andre forvaltningsnivåer og sektorer.

I kapittel 7.8.1 i St.meld. nr. 27 *Om kriminalomsorgen* står det: «Lovgivningen bygger på at landets innbyggere har samme rett til tjenester og tilbud, de samme forpliktelser og det samme ansvar. Et grunnleggende prinsipp er at personer som er straffedømt, ikke mister sine ordinære rettigheter og plikter som samfunnsborgere under straffegjennomføringen...» og at «... Bekjempelse av kriminalitet er ikke et eneansvar for etatene i justis-

sektoren, men et samfunnsansvar som forutsetter medvirkning fra ulike forvaltningsnivåer og sektorer. Regjeringen har et overordnet ansvar for å etablere hensiktsmessige ordninger for slikt forvaltningssamarbeid og for å koordinere innsatsen mot kriminalitet.»

Begrunnelsen for importmodellen er at (kap 1.7 i St.meld. 27): «Erfaringen tilsier at de myndighetene som har hjemmelsgrunnlag, ressurser og kompetanse, yter de beste tjenestene på sitt forvaltningsområde...» og forutsetter «... et løpende samarbeid på tvers av forvaltningsområdene, hvor departementene vil trekke opp strategiske hovedlinjer og foreta nødvendig koordinering av regelverket.»

Lov om folkebibliotek (bibliotekloven)

Bibliotek tjenester til de innsatte importeres fra Kulturdepartementet som har ansvaret for bibliotek tjenester til landets øvrige innbyggere gjennom folkebibliotekene.

Bibliotekloven slår fast at bibliotekenes tjenester gjelder alle som bor i landet. I § 1 første ledd sies det at: «Folkebibliotekene skal ha til oppgave å fremme opplysning, utdanning og annen kulturell virksomhet gjennom informasjonsformidling og ved å stille bøker og annet egnet materiale gratis til disposisjon for alle som bor i landet». I § 2 annet ledd presiseres det at de som har spesielle vansker med å bruke folkebiblioteket, har rett til bibliotekets

Brødre som natt og dag av samme døgn

Vi er født på samme klode,
lever i hver vår verden.
Puster inn samme lufta
og fortjener den begge to.
Vi er glad i damer
– i tykt og tynt –
men liker ikke krig,
og kan virkelig styre oss for polka.
Vi har begge rødt blod.
Min beste kamerat er
ikke kriminell og kan ikke
godta at jeg er det.

adam m. sivle

tjenester: «Folkebibliotekvirksomheten omfatter også bibliotek tjenester for pasienter i sykehus og helseinstitusjoner og andre som har spesielle vansker med å bruke bibliotek.»

I Ot.prp. nr. 14 (1985-86), *lov om folkebibliotek*, kapittel 4 Statlige oppgaver, fremheves blant annet bibliotek tjenester i fengslene:

«Det statlige ansvar knytter seg først og fremst til arbeidet for at bibliotektilbudet blir mest mulig likeverdig for alle som bor i landet, og til gjennomføring av andre nasjonale bibliotekpolitiske mål. Staten må medvirke til at det gis muligheter for utvikling av nye tjenester og arbeidsmetoder. For de institusjoner som ligger under statlig forvaltning, som visse sykehus og fengslene, er bibliotektilbudet et statlig ansvar.»

Lov om grunnskolen og den vidaregående opplæringa (opplæringslova)

I tillegg til folkebibliotek tjenester har de innsatte krav på tilgang til bibliotek når de er under opplæring. De innsatte har rett til opplæring gjennom opplæringsloven. Loven krever også at «Elevene har tilgang til

bibliotek» (opplæringsloven § 9-2, andre ledd).

Forskrift til opplæringsloven § 21 presiserer at skolene skal ha skolebibliotek dersom ikke tilgangen til skolebibliotek er sikret gjennom samarbeid med andre bibliotek: «Skolen skal ha skolebibliotek med mindre tilgangen til skolebibliotek er sikra gjennom samarbeid med andre bibliotek. Bibliotek som ikke ligg i skolen sine lokale, skal vere tilgjengeleg for elevane i skoletida, slik at biblioteket kan brukast aktivt i opplæringa på skolen. Biblioteket skal vere særskilt tilrettelagt for skolen.»

Skolebibliotekene er underlagt Utdannings- og forskningsdepartementet (UFD). De skal ha egne budsjett og føre egen statistikk. Skolebibliotek i fengslene er et forsømt område. Det er lite samarbeid mellom folke- og skolebibliotek i fengslene. Folkebibliotekene som har tjenester i fengslene, yter også tjenester til innsatte under opplæring.

Samarbeid

I Norge finnes det 12 institusjoner, med til sammen 13 bibliotek, som har avtale om statlig finansiering av bibliotek-

tjenester. Driftsutgiftene til fengselsbibliotek med avtale fullfinansieres av staten. Staten kjøper tjenester fra de kommunene hvor fengslene med bibliotek er geografisk plassert. De statlige bevilgningene bestemmer rammen for virksomheten og aktiviteten ved de enkelte fengselsbibliotekene.

I praksis løses ansvarsfordelingen mellom departementene av faste avtaler. Avtalene som er utarbeidet, går i hovedsak ut på at folkebiblioteket skal sørge for fagutdannet personale, anskaffe bøker, oppslagsverk og

Fri!

De mest utlånte bøkene i Åna fengsel første halvdel av 2004:

1. Fangehåndboka 2003: Jussbuss' veiledning i fengselsspørsmål
2. Ambjørnsen, Ingvar: Hvite niggere
3. Ahl, Kennet: Grunnbolten
4. Ambjørnsen, Ingvar: Den siste revejakta
5. Nilsen, Lillebjørn: Lillebjørn's gitarbok
6. Engelsk-norsk norsk-engelsk ordbok
7. Tolkien, John R.: Ringenes herre: 1-3
8. Berulfsen, Bjarne: Fremmedordbok: blå ordbok
9. Mankell, Henning: Ett skritt etter
10. Nielsen, Jørn: Jønke: enda et liv

tidsskrifter. Fengslet har ansvar for lokaler, utstyr og nødvendige hjelpemidler samt abonnement på aviser.

Det er to typer avtaler som regulerer samarbeidet for å løse bibliotekoppgavene i fengslene:

- Avtale mellom staten v/ABM-utvikling (tidligere Statens bibliotektilsyn (SB)) og den enkelte kommune som skal utføre bibliotektilbudene.
- Avtale mellom den enkelte kommunes folkebibliotek og den enkelte anstalt.

Disse to avtaletypene er stort sett standardiserte og har ett års oppsigelsestid. Utviklingen av bibliotektilbud i fengselsbibliotekene har hele tiden vært et samarbeid mellom Justisdepartementets kriminalomsorgs-

avdeling og ABM-utvikling (SB). Når nye fengsler blir bygget eller utvidet, blir det samtidig satt av plass til bibliotekformål. Disse lokalene blir ofte benyttet til andre formål i påvente av et bibliotektilbud.

Behov og ressurser

Det er fortsatt store utfordringer når det gjelder å dekke behovet for bibliotektilbud til innsatte i norske fengsler. Utfordringene består av å utvide ordningen med flere fengselsbibliotek og å styrke budsjettene og tjenestetilbudet ved de eksisterende fengselsbibliotekene.

Mange institusjoner har ventet på bibliotek i mange år, og det er et stort behov for flere fengselsbibliotek. I mange av kommunene med fengsler uten

statlig avtale om finansiering, finansieres bibliotektilbud til de innsatte gjennom folkebibliotekenes egne budsjetter.

For fengselsbibliotekene med statlig avtale, er også situasjonen vanskelig. Økningen i bevilgninger har ikke holdt tritt med lønnsøkningen og andre utgifter. I tillegg til det generelle lønnstillegget, har bibliotekarene i fengslene fått innført risikotillegg uten at dette ble kompensert for i budsjettene. Prisstigningen på bøker er dessuten større enn den alminnelige prisstigningen. I realiteten svekkes dermed budsjettene mer enn det generelle pristillegget klarer å kompensere for. Dette får konsekvenser for innkjøp av medier, stillingsstørrelser, åpningstider og tjenestetilbudet

ved fengselsbibliotekene. De aktivitetsdempende tiltakene har ført til at kvaliteten på bibliotek-tjenestene for de innsatte har blitt dårligere de senere årene. The International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) har utarbeidet veiledende retningslinjer for bibliotek-tjenester til innsatte i *Guidelines for Library services*

to *Prisoners*. Norge ligger langt bak disse anbefalingene når det gjelder bibliotektilbud i fengsler. Norge bryter flere internasjonale konvensjoner og avtaler de har undertegnet når de ikke gir innsatte det bibliotektilbudet de har krav på etter disse. Det er følgende et behov for å øke bevilgningene til de fengselsbibliotekene som allerede er med i ordningen.

I kulturmeldingen, St.meld. nr. 48 (2002-2003) *Kulturpolitikk mot 2014*, er fengselsbibliotekenes vanskelige situasjon behandlet. Det slås fast i kapittel 11.5.3.5, Særlege bibliotektenester at: «Auke i lønsnivå og andre utgifter har ført til at dei eksisterande tenestene har fått vanskelegare rammevilkår.» Det sies også i forbindelse

Tabell 6. Fengselsbibliotek 2003

Fengsel	Innsatte	Tilvekst totalt	Bestand			Utlån						Innlån
			Bøker	AV-medium	Totalt	Fag	Skjønn	AV-medium	Totalt	Totalt per innsett	Endring fra 2002 per innsett ¹	
Moss*	15	6	819		823	335	519		854	56,9	10,8 %	164
Ullersmo	173	361	4 670	1 556	6 261	24 906	1 504	2 760	29 170	168,6	-8,5 %	5 064
Ila	104	168	6 504	407	6 949	3 700	1 951	3 437	9 088	87,4	5,0 %	
Bredtveit	45	243	5 666	200	5 870	1 665	1 818	310	3 793	84,3	1,3 %	24
Oslo avd. A	160	578	8 630	240	8 884	2 799	3 389	239	6 427	40,2	12,7 %	1 000
Oslo avd. B	180	795	11 907	190	12 111	5 976	8 822	189	14 987	83,3	-"	
Drammen	40	150	1 967	51	2 031	1 878	1 858	162	3 898	97,5	-3,8 %	40
Ringerike	160	856	2 499	281	2 795	1 318	1 681	1 532	4 531	28,3	27,6 %	510
Bastøy	101	138	3 675	357	4 056	5 200	2 388	1 616	9 204	91,1	37,0 %	92
Berg ¹	46				5	2 347	1 771	921	5 039	109,5	-13,8 %	18
Skien	82	1 098	5 956	931	6 906	1 651	2 926	3 913	8 490	103,5	7,8 %	91
Kristiansand* ²	44	2			4	1 573	2 067	35	3 675	83,5	-7,2 %	19
Åna	185	418	7 062	106	7 185	6 126	9 704	238	16 068	86,9	-22,9 %	413
Bergen	185	440	7 404	830	8 264	5 578	6 810	10 619	23 007	124,4	12,8 %	180
Bodø* ³	55		690		690	28	117	88	233	4,2	-81,0 %	
Tromsø	34	54	5 096	26	5 132	413	474	109	996	29,3	-31,8 %	60
Sum	1 609	5 307	72 545	5 175	77 966	65 493	47 799	26 168	139 460	86,7	0,4 %	7 675

* Ikkje avtale med ABM-utvikling

¹ Biblioteket ved Berg fengsel nytter medium som blir deponerte av Tønsberg og Nøtterøy bibliotek, til saman ca. 2000 medium.

² Biblioteket ved Kristiansand fengsel nytter medium som høyrer til Kristiansand folkebibliotek.

³ Fram til 1. mai var bibliotekar frå Bodø bibliotek ved fengselsbiblioteket fire timar per veke.

Kilde: Tabell 6. Fengselsbibliotek 2003 i *Statistikk for bibliotek og museum 2003*.

med punkt 11.5.3.5, Særlege bibliotektenester at: «Som lekk i det komande utgreiings- og utviklingsarbeidet er det behov for å gjera ei samla kartlegging av behovet for ein del spesielle bibliotektenester som staten heilt eller delvis har ansvaret for, mellom anna for å vurdera om noverande ansvarsdeling og organisering av tenestene samla sett er optimalt rasjonelle og brukartilpassa.» Dette arbeidet følges opp i bibliotekutredningen. Målet med utredningen er blant annet å utarbeide et overordnet strategidokument som skisserer en helhetlig utvikling av biblioteksektoren. Strategidokumentet skal være klart til 1. mai 2006.

Statistikk

ABM-utvikling samler inn statistikk fra folkebibliotek som leverer tjenester til fengselsbibliotekene. Dette gjelder bibliotek med statlig avtale og bibliotek som har et organisert samarbeid med fengslene om levering av bibliotektenester uten at de mottar noen form for direkte statstilskudd (Moss folkebibliotek, Tønsberg og Nøtterøy bibliotek, Kristiansand folkebibliotek og Bodø

bibliotek). Statistikk for 2003 er gjengitt i tabellen på side 10. For nærmere gjennomgang av bibliotektenester i fengselsbibliotekene, se kapittelet «Statistikk», side 50.

FENGSELSBIBLIOTEKENES BRUKERE

Bibliotekets virksomhet og tjenestetilbud må blant annet vurderes ut fra antall innsatte, sammensetningen av de innsatte og hvilke behov biblioteket kan dekke både for de innsatte og ansatte i fengselet.

Det er gjort flere undersøkelser om sammensetning av innsatte i norske fengsler og hvilken bakgrunn de har.

I stortingsmeldingen *Om kriminalomsorgen* ses det på trekk ved de innsattes livssituasjon: «De straffe- og sikringsdømte er en uensartet gruppe med hensyn til oppvekst, sosial bakgrunn og tilhørighet, utdanning, helse og sosialt nettverk. Den største gruppen domfelte har imidlertid en overvekt av negative livserfaringer, høyere grad av somatisk og psykisk

sykelighet enn gjennomsnittet, større rusmiddelmisbruk og færre tilknytningspunkter til ikke-kriminelle miljøer. Deres sosiale tapsliste kan være omfattende, og terskelen for gjeninntreden i det lovlydige samfunn vil normalt være høy».

Det sies også at mange domfelte har et sykdomsbilde som er preget av til dels store psykiske og somatiske lidelser, at en stor del har rusproblemer og at lese- og skrivevansker synes mer utbredt blant domfelte enn i normalbefolkningen.

I boken *Å lære bak murene*, utgitt av Nordisk ministerråd, har man sett på de innsattes bakgrunn. De konkluderer med at (s. 13): «En typisk nordisk fange er slik: Drøyt 30 år gammel, med ufullstendig grunn-

skoleutdanning, sjelden med fullført videregående utdanning, dårlig forankret i arbeidsmarkedet og i mange tilfeller med rusproblemer.» Det går også fram av materialet de har samlet at i norske fengsler er ca 6 % av de innsatte kvinner og ca 12 % utenlandske borgere. Aldersmessig ligger tyngdepunktet mellom 23 og 40 år, 1,8 % er under 20 år og 0,6 % er mellom 15 og 17 år i norske fengsler. De har også sett på utviklingstendenser og sier at (s. 181): «I dag er langt flere innsatte karakterisert ved å være misbrukere, være eller ha vært psykisk syke, ha atferdsproblemer, være dømt for farlig kriminalitet (vold, sedelighetsforbrytelser, grove tyverier) og ikke minst gjennom å ha blitt gjennomsnittlig

eldre.» Det ventes en økning i antall utenlandske innsatte gjennom blant annet utvidelsen av EU.

Forskningsstiftelsen Fafø har på oppdrag fra Sosial- og helsedirektoratet og Justisdepartementet gjennomført en levekårsundersøkelse blant et representativt utvalg innsatte i norske fengsler. Resultatene er presentert i rapporten: *Levekår blant innsatte* av Christine Friestad og Inger Lise Skog Hansen. Hensikten med undersøkelsen har vært å gi et samlet bilde av innsattes generelle levekår basert på empirisk dokumentasjon, og se dette i sammenheng med problemer knyttet til rusmisbruk og psykiske plager. Informasjonen ble samlet inn gjennom strukturerte person-

lige intervjuer med til sammen 260 fengslede menn og kvinner. Intervjuene ble gjennomført av Statistisk sentralbyrå i juni 2003. Resultatene viser at (s. 6-7):

- To tredjedeler av de innsatte har hatt en oppvekst preget av ett eller flere alvorlige problemer.
- Tre av ti hadde vært i kontakt med barnevernet før de fylte 16 år, og like mange har opplevd at andre i familien har sittet i fengsel.
- De innsatte har lav utdanning, utdanningsmønsteret er nærmest motsatt av hva det er i befolkningen for øvrig. Fire av ti har ungdomsskolen som lengste fullførte utdanning. Veldig få har utdanning utover videregående skole.

Høyt

Den snille damen i månen ser meg ligge her på taket og speide mot nattehimmelen i den milde, kjølige vinden.

Herfra ser jeg henne, den veldig snille gamle som spinner tråden, jeg ser om månen er full eller halv.

Jeg ser stjernene, teller dem, de er for mange, hører froskene synge ute i mørket, flaggermus flyr høyt.

shani

Bring the light!

- De innsatte har svak tilknytning til arbeidsmarkedet, kun tre av ti var i arbeid på fengselingstidspunktet. Ved siden av arbeidsinntekt var sosialhjelp og kriminalitet de hovedinntektskildene som ble oppgitt av flest.
- Fire av ti befinner seg under fattigdomsgrensa, og de innsatte har generelt langt lavere bruttoinntekt enn befolkningen for øvrig. Samtidig har et stort flertall gjeld, mange av dem på grunn av idømte bøter og erstatning.
- En tredjedel av de innsatte er bostedsløse.
- Mange innsatte sliter med dårlig helse. Halvparten har en eller flere kroniske sykdommer, og de er i langt høyere grad enn befolkningen ellers plaget med psykiske problemer.
- Seks av ti innsatte er rusmisbrukere. For majoriteten dreier dette seg om blandingsmisbruk. Kvinnene er mer rusbelastet enn mennene. Jo tyngre misbruket er, desto større er følgeskadene knyttet til dårlig helse, manglende familietilknytning og dårlig økonomi.
- Over halvparten av de innsatte

har barn, og et flertall av disse har kontakt med barna ukentlig eller oftere.

- Innsattes levekårssituasjon er særlig vanskelig fordi den er preget av opphopning av levekårsproblemer; tre fjerdedeler har problemer på to eller flere levekårsområder. Opphopningen av levekårsproblemer henger sammen med innsattes oppvekstforhold: jo flere oppvekstproblemer, desto vanskeligere levekår som voksen.
- Vellykket reintegrering i samfunnet kan ikke sikres gjennom enkelttiltak, men må ta utgangspunkt i en helhetlig forståelse av marginaliserings omfang i denne gruppen.

Undersøkelsene viser at fengselsbibliotekenes målgrupper er veldig forskjellige fra de kommunale folkebibliotekenes målgrupper. De som arbeider i fengselsbibliotekene, må ta hensyn til de innsattes bakgrunn i utviklingen av bibliotekjentene. Bibliotekarene i fengselsbibliotekene jobber med et stort alderspenn. Det er et stort antall menn ved flesteparten av fengslene. Andelen av minoritetspråklige er forholdsvis høy.

Lehmann har i artikkelen

Prison Librarians Needed: A Challenging Career for Those with the Right Professional and Human Skills sett på bibliotekarrollen i fengselsbibliotekene. Hun redegjør for sine erfaringer som fengselsbibliotekar. Hun mener at enkelte egenskaper gjør arbeidet med innsatte lettere, for eksempel gode kommunikasjonsferdigheter, evnen til å lytte og å forstå ikke-verbale ytringer og at bibliotekarer i fengselsbibliotek kan dra nytte av erfaringer innen andre fagområder som psykologi, kriminologi, undervisning, sosialt arbeid eller veiledning. Hun sier også at undervisningsegenskaper kan være til hjelp. Mange innsatte har ikke tradisjon for å bruke bibliotek. De trenger å lære hvordan de skal bruke biblioteket og den tilgjengelige teknologien. Innsatte som jobber som assistenter i biblioteket, må få opplæring og tett oppfølging.

Til tross for forskjeller i fengselsbibliotekenes brukergrupper, er det stor interesse for tjenestene som tilbys. De innsatte har den samme interessen og behovet for litteratur og informasjon som resten av befolkningen. Fengselsbiblio-

De mest utlånte titlene i Kristiansand fengsel første halvdel av 2004:

Listen er generert av fengselsbibliotekaren. Biblioteket ved Kristiansand fengsel er ikke automatisert.

1. Tandberg, J.F.Johnson: Nattens joker
2. Ahl, Kennet: Grunnbolten
3. Ewo, Jon: Torpedo
4. Watterson, Bill: Tommy og tigern

5. Ambjørnsen, Ingvar: Hvite niggere
6. Disney, W.: Donald Duck de komplette årgangene
7. Charriere, Henri: Papillion
8. Brännlund, Lasse: Psykologi
9. The Beatles Complete
10. Phillips, Bill: Body for life

tekena opplever stor spredning i litteraturonsker fra brukerne. Mange leser mye og har store krav til hvilken litteratur de ønsker å låne. Andre brukere er lite vant med bøker og lesing. De kan være svake lesere med behov for lettleste bøker og tett oppfølging. Mange minoritetspråklige ønsker, og er avhengige av, bøker og litteratur på eget språk.

Det er et ønske i de fleste fengslene at biblioteket kan være arbeidsplass for en eller flere innsatte. Dette er en attraktiv jobb. Det er viktig i denne sammenhengen at bibliotekarstillingene er 100 % slik at de innsatte har en arbeidsplass hver dag. Fengslene har sjelden alternative tilbud til de som arbeider deltid.

Bok- og medievalg

Fengselsbibliotekene låner ut mye litteratur og har høye utlånstall per innsatt. *Guidelines for Library Services to prisoners*, utarbeidet av IFLA, har klare anbefalinger om hva som bør være med i fengselsbibliotekenes samlinger. På biblioteket bør det finnes litteratur for de innsattes kulturelle, sosiale og faglige utvikling og til avslapningsbehov. Det bør finnes bøker på forskjellige språk, lettleste bøker og ulike medier for de med funksjonshemninger. Det er viktig å ha en plan for samlingsutvikling. Planen skal inneholde kriterier for både anskaffelse og kassering av medier. Det bør finnes et bredt utvalg av medier: referanselitteratur, jusslitteratur, et godt

utvalg av faglitteratur, skjønnlitteratur, poesi, tegneserier, stor-skriftbøker, lettlest litteratur, musikk, spill, aviser, tidsskrifter og audiovisuelle medier.

De sier også at sensur ikke skal forekomme, men man skal ta hensyn til sikkerhetsbestemmelsene i fengslet.

I fengslene har bibliotekets tilbud hovedsakelig bestått av samlinger med bøker og annet skriftlig materiale. I *Reglement for folkebiblioteket – veiledende retningslinjer* vektlegges det at folkebiblioteket skal stille audovisuell og datatilgjengelig materiale til disposisjon på lik linje som med de tradisjonelle bibliotekjenestene: «Folkebiblioteket skal stille til disposisjon skjønnlitterære og faglitterære bøker, aviser, tidsskrifter, lokal-

historisk og annet egnet materiale. Biblioteket skal også tilby audiovisuelt og datatilgjengelig materiale.»

Det er ikke tillatt for de innsatte å bruke Internett uten følge av ansatt ved fengslene. I en travel hverdag vil ikke de ansatte ved fengslene kunne prioritere denne delen av arbeidet og de innsatte mister således tilbud om internettilgang. Det er viktig at det utarbeides sikkerhetsrutiner for bruk av Internett i fengslene slik at tilgang til kilder og ressurser på Internett blir et reelt og likeverdig tilbud ved fengselsbibliotekene.

Markedsføring og oppsøkende virksomhet

De ansatte i fengselsbibliotekene har en stor oppgave i å informere og å gjøre de innsatte kjent med bibliotekets tilbud. Bibliotekets tilbud må gjøres kjent for potensielle brukere. Mange er lite kjent med bibliotekets tilbud og må få spesiell informasjon om oppfølging. Det bør legges stor vekt på utadvendt virksomhet blant annet gjennom litteraturkvelder med orienteringer om nye bøker eller et aktuelt tema, utstillinger og forfatterbesøk.

Fengselsbibliotekets tilgjengelighet er viktig. De innsatte er i arbeid eller på skole på dagtid. Det er derfor en fordel om biblioteket er åpent utover dette, for eksempel på kveldstid eller i helgene. Fengslene bør være tilrettelagt i forhold til besøk i cellene for innsatte som ikke kan benytte seg av biblioteket.

Innsatte skal få dekket spesielle behov, det vil si at innsatte med funksjonshemninger skal få tilgang til nødvendige medier, de med annet morsmål skal få tilgang til litteratur på sitt språk og de med leseproblemer skal få tilgang til lettlest litteratur. Innsatte som ikke selv kan besøke fengselsbiblioteket, bør få ukentlig besøk av bibliotekar og tilgang til bibliotek katalogen.

Mange innsatte er ikke bibliotekbrukere og derfor må biblioteket, informere om sine tjenester på ulike måter, for eksempel gjennom litteraturlister, informasjonsbrosjyrer, utstillinger og en positiv holdning.

Det er viktig å vurdere bibliotek tjenestene gjennom undersøkelser, møter med grupper av innsatte og å oppmuntre til å gi forslag om forbedringer.

FENGSELSBIBLIOTEKFUGLER

– Kulturfengsel?

– Oj, sier du det?

Rolf og Morten kikker på hverandre. Så bryter de ut i spontan latter.

– Den eneste kulturen vi har, finner vi her inne.

Fengsler *har* faktisk masse metalltrapper, metallrekkverk og metallnivåer som slynger seg Escher-aktig rundt i en sentral hall. Innsatte og betjenter tasser rundt, over og under hverandre. Neglisjerer vi de skinnende glassmaleriene som gir rommet en sakral-light følelse, er vi plutselig i de første fem minuttene av en amerikansk fengselsfilm fra 70-tallet. Noen over oss går med tunge skritt som får gitteret til å vibrere. Det voksne nøkkelknippet rasler mot låret til fengselsbibliotekaren for hvert skritt hun leder oss opp den syngende trappa. En vakt følger etter med blikket nede fra bua. Det tar litt tid å finne den riktige nøkkelen. Så låser Irene opp døra til biblioteket.

Alle ser de jo ut som om de er klonet av hverandre. Folkebibliotekene. Lyse trehyller, grønne planter, tidsskrifthyllene med Jakt og fiske, sola som strømmer inn vinduene og kaster mosaikk på et par avislesende besøkende. Det er aldri særlig nytt å komme inn i en Deichmanskefilial, bortsett fra litt nå. På skranken ligger et nylig innlevert eksemplar av Fangehandboken.

De to er Rolf og Morten fra avdeling A. Vi spiser brødskivelunsj sammen, ost eller skinke og pulverkaffe. Begge har vært her en stund. Rolf har lest i alle fall 300 bøker, mest fantasy. Det er vanskelig å få tak i flere på norsk, og Rolf gidder ikke engelsk. Irene kjøper eller bestiller inn det som fins, og har som prosjekt å styre ham litt i retning av andre sjangere også.

– Det går nok ikke så bra, smiler Rolf.

– Jo da, sier Irene.

En fin dag i fengselet

Det låses opp klokka sju. Så er det frokost. Lunsj halv tolv til halv ett. De som har jobb, er der fram til tre. Etter det er det fri. Halv ni er det innlåsning.

– Det er ikke så mye å ta seg til. Vi sitter vel og preiker eller leser bøker, forteller Morten.

– Jeg spiller mye bridge, skyter Rolf inn. – En tre fire timer med kortspill, så er den dagen over.

Mange ser mye på fjernsyn.

– Det er ikke akkurat intellektuelt krevende, Morten trekker på skuldrene. – Man blir kald og avstumpet følelsesmessig av å være her. Folk slutter å ha sympati, slutter å bry seg om andres gleder og problemer. Sånne ting bare forsvinner i en kurve som sakte går nedover. TV kan ikke ivareta de evnene.

– Folk blir sjølsentrerte, sier Rolf. – Du må det for å overleve, det er jo ingenting som skjer! Det

er bare et visst antall repriser man orker. Jeg er så glad for at jeg kan stupe ned i bøkene. Der blir jeg til den boka er ferdig. Så kommer jeg ut igjen som et helt nytt menneske. Så lenge jeg har en bok, så kjeder jeg meg ikke.

– Det er en gjentakende og repeterende tilværelse, sier Morten. – Jeg tror det kan være vanskelig å forstå hvor ille det kan være uten å oppleve det sjøl. Fem ganger om dagen tenker jeg at jeg skulle ønske jeg var ute.

Morten er mellom oppdrag for tiden, Rolf har jobb i gården.

– Vi tjener 16 kroner ekstra om dagen ved å jobbe, og biblioteket er bare åpent på halv tid. Da går det ikke an å melde seg frivillig hit. Når du har sitti et par år, begynner det å bli litt dårlig med penger. Rolf skotter litt skyldbetyngnet på Irene. Hun er vant til bibliotekhjelpere som kommer og går. Biblioteket har åpent to dager den ene uka og tre den neste. Halv jobb betyr halv lønn for hjelpene, samt flere dager til å sitte å kjede seg på en celle.

– Biblioteket har vært et attraktivt sted å jobbe før, forteller Irene. – Det at man kunne fått ekstra arbeidsplasser ved å ha en hel bibliotekarstilling her, burde kanskje noen tenke litt på.

Biblioteket har forresten en mann for lite for tiden, en ansatt forsvant under permisjon. Irene har hengt hjelp ønskes-lapp på døra. Kvalifikasjon

er å kunne alfabetet. Det er arbeidskrevende å lære opp de nye.

30 delt på 20

Hver avdeling har sin møtetid på biblioteket, en halvtime i uka. På fredagene er det full rulle, når puljer på opptil tjue mann avløser hverandre fra morgen til stengetid. For Irene blir det ikke gjort så mye annet enn å stå for utlån.

– Det holder selvsagt for meg, sier Rolf. – Man har noen forfattere man liker, så finner man igjen dem. Eller jeg tar noe som Morten har anbefalt.

– Jeg syns det er litt for kort tid, for meg blir det veldig hektisk, innvender Morten.

– Men vi har da lært. Det hender jo at man blir sittende oppe en hel natt og lese en bok man ikke klarer å legge fra seg, så vi har kriselager sånn at vi har noe å gå på fram til fredagen, sier Rolf.

– Morten og Rolf er de enkle, sier Irene. – De leser allerede.

– Ja, det er ikke så vanskelig å fange opp oss, smiler Rolf.

– Litteraturen fungerer som terapi, man må få tak i folk før det er blitt for seint. Morten blir ivrig.

– Det er greit nok med bøker, vi har mye fine bøker her, men jeg tror det er mange som kommer på biblioteket og låner noe, og så prøver de å begynne å lese, men klarer det ikke. Jeg har hatt problemer sjøl, det er vanskelig å komme i gang

når man ikke har lest på mange år. Du må liksom tvinge deg gjennom noen bøker før det løsner og du får ordentlig lyst. Derfor er det viktig at biblioteket kan gi et bredt tilbud sånn at man kan plukke opp de som har startproblemer.

Fengselsbibliotek har 20 ganger så høyt utlån som andre folkebibliotek. Det er lett å bli blendet av tallene og ikke se alle de som aldri har lest en bok, og som ikke engang vet at det går an. Som bare sitter apatisk på cella.

– Du skulle hatt tid til å realisere små prøveprosjekter for å få folk til å lese, eller lage kampanjer, foreslår Morten for Irene.

– Det er en utfordring, nikker hun. – Alle har forskjellig smak. Når jeg skal anbefale noe, må jeg prate med personen. Som en døråpner anbefaler jeg som regel ting som jeg tror passer og som jeg liker selv.

– Disse folka har aldri lært bare å legge seg på senga og ta opp en bok, liksom. De finner ikke roen, bare fyker rundt og prater og prater om irrelevante ting, sier Morten.

– Ja, det er mange historier om hva de har gjort og hva de ikke har gjort, sier Irene.

– Når det handler om knark eller sånt i bøkene, så kjenner folk seg igjen og blir interessert, gliser Rolf.

– Vi har en egen fangehylle med en del bøker her, men det er mest fagbøker da, presiserer bibliotekaren.

Akkurat nå er det Da Vinci-koden folk spør etter. Ellers deler mange av lånerne smak med Morten og Rolf, fantasy er populært. Og Irene er heldigvis en generasjonsskiftebibliotekar av den moderne sorten. Hun prøver etter beste evne å skaffe det brukerne vil ha, uten å vifte med kvalitetskriteriepekefingeren.

– Alt fungerer så lenge noen vil lese det, sier hun.

Minimumstilbud

Det er ikke så rart at Rolf og Morten kaster seg over avis-kroken når de først er innom biblioteket. Vanligvis får de bare blafret gjennom en gang i uka. Så det er kanskje like greit at det ikke er så mye å velge mellom. Biblioteket disponerer aviser som kjøpes inn av fengselet. Nå er det bare råd til Aftenposten, Dagbladet og VG.

– Vi har ikke penger til å kjøpe aviser til de utenlandske heller, sier Irene. Hun skulle gjerne tatt ut mer fremmedspråklig informasjon og nyheter fra Internett.

– Da stillingen ble halvert, måtte jeg gjøre noen prioriteringer, og jeg har valgt å ha åpent hele tida jeg er her. Utlånet er like høyt, og redusert stilling gir jo penger til å kjøpe inn bøker. Men da har jeg måtte prioritere vekk internettsøking. Budsjettet er bare så stort, så da må man velge bort enten bøker eller arbeidstid. Det skal jo ikke være sånn?

Tidligere var det også leseplasser i tilknytning til biblioteket.

– Jeg har veldig mange sertifikater innenfor data som jeg kan takke selvstudie-plassen for, sier Morten.

– Vi kan ikke ha studie-plasser i biblioteket lenger fordi ingen av betjentene kunne sitte her, forteller Irene.

Lese-plassene er flyttet til verkstedet nå. Der kan man blant annet nyte lyden av glasskjæring hvis man blir lei av å studere.

– Det er viktig at det er et bredt tilbud her, og da tenker jeg ikke bare på bøker, men informasjon også. Bedre tilgang til biblioteket hadde nok gjort at jeg kunne funnet fram til mer som jeg ville hatt

godt av å komme igjennom, sier Morten. Han holder på å lære seg Linux.

– Jeg har ingen å snakke med om dette, for ingen skjønner noe av det, og jeg savner å kunne bruke Internett, sier han og ser skrått bort på Irene.

– Jeg har forresten slutta å spørre deg om å finne ting på nettet, jeg, jeg vet at det ikke er tid.

– Å nei! Irene ser trist ut.

Det er troen som teller

Borterst på veggen henger lilla Jesus. Lysestaker og et gammelt piano er stablet inn i et hjørne.

– Det er hjul på bokhyllene. De ruller dem bare unna når det skal være andakt, demonstrerer Irene.

Biblioteket ligger passende nok i en del av fengselet som var et enormt kirkerom før. Med lukkede øyne svever Jesus rundt i verdensrommet lykkelig uvitende om hvor lite som er igjen av den tidligere katedralen.

– De kan presse inn 50 stykker her under andaktene, kan Irene fortelle.

Men biblioteket brukes til alt mulig annet også. Forfatterbesøk og skriveverksted.

– Jeg kasta klokka da jeg kom hit, og gikk glipp av det, liksom surmuler Rolf.

Og han får ikke noen ny sjanse med det første.

– Det blir for mye overtid som jeg aldri får tatt ut, sier Irene.

– Jeg ser tegninga. Morten setter pekefingeren i bordplata. – Sakte men sikkert blir ting tatt vekk. Det går så langsomt at ingen sier noe, og plutselig en dag er biblioteket borte.

Man kan jo spørre seg hva som egentlig er meningen med å ha bibliotek i Norge. Er det bare for at man skal ha bibliotek, liksom? Eller skal man

tenke sånn at tilbudene biblioteket gir skal gi folk et rikere liv?

Men på onsdager kan fremdeles akupunkturgruppa bruke lokalene. Morten har prøvd det sjøl.

– Det er troen som teller, og for å bli rusfri tror man på hva som helst, sier han. – Eneste grunnen til at det ikke funka på meg, var bare at jeg ikke var motivert nok.

Idet vi skal gå, kommer en av bibliotekhjelpene inn og begynner å rydde på plass bøker uten å si noe. Irene har påtatt seg å prøve å lære en innvandrers å lese, hun har dårlig tid og reiser seg bestemt.

– Det er så mye jeg ønsker jeg kunne ta tak i her som må prioriteres vekk, men det går bare ikke an å si nei til noe sånt!

Vi rushes ned trappa og gjennom døra til utgangslusen. En ung, hengslete fyr smetter inn etter oss idet Irene vrir om nøkkelen i den ytterste døra.

– Jeg har en bok jeg tror du vil like, forteller hun ham ivrig. Så, litt tvilende: – Skal du ut her, du da?

Fyren omfavner dama si og de forsvinner inn på et besøksrom. Irene har gått, og vi tusler mot utgangen. Kikker lenge og grundig på høyre side av døra etter den vante knappen med det lille nøkkelsymbolet på. Snur oss.

– Hvordan kommer man egentlig ut?

MØTE MED FENGSELSBIBLIOTEKET, AV «A»

Jeg befinner meg i Oslo fengsel hvor jeg soner en dom på tre år. Et ønske om å leve et liv i økonomisk uavhengighet førte til en rekke dårlige valg. Jakten på «raske kroner» ble fort en stor del av hverdagen, noe som preget både arbeidsforhold og sosialt nettverk. Det hele begynte med relativt «uskyldige snarveier». Men med et økonomisk forbruk som økte i rakettfart, var det lett å flytte grenser for hva som var akseptable veier å gå for anskaffelse av mer og raskere penger. Det hele var en stor og ond sirkel. Etter en stund ble jeg «sykemeldt», jeg hadde rett og slett ikke tid til å jobbe. Det var her virksomheten eskalerte for alvor. Nå var forbruket blitt en livsstil. Sportsbiler, eksklusiv leilighet med riktig beliggenhet, designerklær, eksotiske reiser og generelt høy sigarføring. Bak-siden av denne kjøpsfesten er at man ikke har glede av tingene man kjøper. Det var selve kjøpet som ble gleden. Alle tingene var verdiløse så fort de var blitt betalt. Da var det bare å lete etter neste må-ha-vare.

Jeg er en helt vanlig mann på 28 år som har hatt et aktivt liv så vel sosialt som yrkesmessig. Mitt liv skiller seg ikke ut i mengden, en mer eller mindre gjennomsnittlig oppvekst kan man kalle det. Kommer fra et trygt og godt hjem med to søsken og mye kjærlighet. Men på vegen dukket det opp problemer som endte i en skillsmisse. Denne prosessen var trist, men ble gjort så skån-

som som mulig for oss barna. Våre foreldre skilte lag som venner. Etter dette fulgte de typiske tenårene, med de problemer som hører med. Tre år ved videregående skole var historie og nå ventet arbeidslivet på min innsats. Det tok ikke lang tid før jeg skjønnte at jeg hadde en liten kremmer i meg, så å ta jobb som selger ble et naturlig valg. åtte år med god innsats og resultater over snittet, ville i manges øyne regnes som et vanlig liv. Det er akkurat her livet mitt skiller seg fra samfunnets normal. Alt skulle få en brå slutt da lovens lange arm fikk fatt i meg. Jeg ble overrasket med et parti narkotika, og varetekt i fire uker slo sprekker i min blankpolerte fasade. Alt kollapset. Familie, venner og andre kjente fikk bekreftet mistankene sine. Et helvetes nederlag! Tid for ettertanke. Fire uker gikk, og jeg hadde bestemt meg for å bryte med miljøet. Men hva skulle jeg gjøre nå?! Hva med inntekt? Hva med det godt innarbeidede forbruket? Uten noen utdanning utover videregående, ville det bli vanskelig å få en jobb med topplederlønn. Det skulle vise seg at det var vanskelig å få jobb i det hele tatt (i hvert fall i min lille hjemby hvor «alle» visste hva som hadde skjedd). Jeg flyttet til Oslo for å finne en jobb i påvente av rettsaken. Seks måneder etter, fortsatt «sykemeldt» og arbeidssøkende, fikk jeg en dom på tre år. Jeg rotet rundt ca. ett år etter at dommen falt, før innkallelse til soning fant sted. Dette

året var et sant helvete! Strøjobber med liten eller ingen personlig tilfredsstillelse. Det var ingen jobber med mening og muligheter for å kunne utvikle seg i, da jeg hadde en tidsbegrensning på et eventuelt arbeidsforhold. Jeg ble stående i et handlingsvakuum.

Dagen kom og jeg entret porten i Oslo fengsel. Da celledøren slo igjen bak meg, kjente jeg hvordan følelsene presset seg på. Ensomhet, maktesløshet, savn, urolighet, fornedrelse, ydmykelse, skyld og skam. Følelsene tok overhånd, og jeg fikk ikke sove de første nettene. Hodet gikk på høygir. Jeg forsøkte å fortrenge de negative tankene med gode minner, men de var urokkelige.

Lettelsen. Etter fem dager, nesten uten søvn, ble jeg tilbudt en tur til biblioteket. Noe jeg egentlig var for sliten og trøtt til, men jeg benyttet muligheten til å komme ut av cella. Jeg har aldri vært noen ivrig bokleser, og det er ca ti år siden sist jeg leste en bok. På det grunnlaget lånte jeg noen «letteleste» krimromaner. Vel tilbake på cella, tok jeg mot til meg og åpnet den første boken til Jo Nesbø i «Harry Hole-serien». Sidene fløy forbausende fort unna, og jeg slappet virkelig av for første gang på fem dager. Det var en lettelse å kunne koble av fra all den negative tankevirksomheten og bare surfe videre på de lettleste sidene om Harry Hole. Den kvelden fikk jeg en god natts søvn.

Dagrutinene begynte å ta form, og bøkene hadde blitt min virkelighetsflukt. Tunge stunder har jeg fortsatt, men lar de ikke bli dominerende slik som i begynnelsen. Det tok ikke mange ukene før jeg følte med friskere og mer opplagt takket være mine virkelighetsflukter via biblioteket. Hadde det ikke vært for disse «utfluktene», vet

jeg jammen ikke hvordan det hadde gått. Det skulle selvfølgelig vært gjort mye mer på aktivitetsfronten til innsatte i fengselsnorge. Dette er et kostnadsspørsmål jeg ikke skal gå inn på. Men jeg ser absolutt nødvendigheten av å tilby innsatte aktiviteter som bidrar til stimuli av hjernen. Det er viktig ettersom soningen i seg selv er utrolig kompetansenedbrytende. Det tilbudet som vi har som innsatte, er utvilsomt viktig for vår utvikling, både psykisk og personlig. Med tiden begynte jeg å titte på faglitteratur innen økonomi og fattet fort interesse for dette området. Gjennom en prosess på ca. tre måneder, der skolerådgivere og bibliotek var involvert, hadde jeg funnet et 3-årig studie jeg virkelig ønsket å påbegynne. Bare å ha funnet noe man liker å gjøre, er vel og bra, men å være så heldig å gjøre det bak lås og slå, er utrolig. Nå hadde jeg funnet studieretning, og det var bare å starte. Selvstudie er krevende, men med litt disiplin går det å gjennomføre.

Nå er jeg kommet godt i gang og skal ha tre eksamener om ca. en måned. Har fått indikasjoner på at jeg skal få frigang til skole fra januar og på den måten gjøre studiet lettere å gjennomføre ved å delta på forelesninger.

Slik jeg ser det nå, er ikke soningen bare en straff, men også en flott mulighet til å endre fremtiden min til noe bedre.

All takk til biblioteket og skolerådgiveren!

FENGSELSBIBLIOTEKETS

ROLLE OG BETYDNING

Bibliotekene har en viktig rolle i dagens samfunn. I Stortingsmelding nr. 22 (1999-2000)

Kjelder til kunnskap og oppleving, kapittel 5.1.1 står det:

«Samfunnsrolla for bibliotekaligg i skjeringspunktet mellom kulturpolitikk, utdanningspolitikk og ein politikk for å styrkja demokratiet. Biblioteka er viktige når det gjeld utdanning og informasjonstilgang, litteratur- og kulturformidling. Ut frå det demokratiske aspektet må målet vera å leggja til rette for at einskildmennesket kan delta aktivt i og påverka samfunnet.» Dette gjelder ikke minst i fengslene. Det er mange fellestrekk mellom et moderne fengselsbibliotek og et folkebibliotek. Målsetningene vil ofte være mange av de samme. Bibliote-

kene i fengsler har betydning i forhold til rekreasjon, kulturell utvikling, utdanning, rehabilitering og som arbeidsplass for innsatte. Utviklingen i samfunnet har ført til endringer for fengselsbibliotekene og de ansatte. Oppgavene for et moderne fengselsbibliotek skiller seg ikke fra det moderne folkebibliotekets oppgaver. Som for folkebiblioteksektoren for øvrig, dreier det seg blant annet om nye brukergrupper, nye medier og ny teknologi. Samfunnsutviklingen stiller fengselsbibliotekarene i dag overfor enda større utfordringer når de skal gi et godt tilbud til ulike brukere. Deres faglige dyktighet er derfor en viktig forutsetning for at bibliotekjentene skal holde høy kvalitet.

Begrensninger i forhold til personale, budsjett og lokaler gjør at et fengselsbibliotek ikke kan fylle alle funksjonene. Ofte er bibliotekaren den eneste fagpersonen i biblioteket. Derfor må bibliotekaren kunne planlegge og prioritere blant behovene. Det er viktig å utføre tjenester med stor betydning, og som dekker behovene til flest innsatte. Andre faktorer som kan være med å bestemme hvilke oppgaver som blir vektlagt, er størrelsen og sikkerhetsnivået på institusjonen, om fengslet er åpent eller lukket, de innsattes demografi, nivå og lengde på straffene og andre aktiviteter som er tilgjengelige for de innsatte, som for eksempel behandling- og rehabiliteringsprogram, utdannelse,

sosiale tjenester og arbeid. Mange av fengselsbibliotekene i Norge ser det som sine primær oppgaver å være et sted for fritidslesing, utdanning og rekreasjon.

Formidling

«Det er stor etterspørsel etter ord i norske fengsler, de trykte ordene. De innsatte spør etter vise ord, ord om kjærlighet, fantasifulle ord, ord til ettertanke, fakta, ord med spenning, grensesprengende ord, ord til musikk, grufulle ord, morsomme ord, vanskelige ord, ord om smerte, forløsende ord. Det er bare fantasien som setter grenser for etterspurte ord i skrift. Fengselsbibliotekarene formidler og imøtekommer behovene så godt de kan».

Dette sa Anne Sophie Berge, avdelingsleder for biblioteket ved Oslo fengsel på seminaret «Fengselsbibliotek: en kultur- og utdanningsarena» den 24. november 2003.

Et av bibliotekenes viktigste oppgaver er å stille litteratur og andre medier til disposisjon for sine brukere. Fengselsbibliotekene kan gjennom å formidle litteratur og andre medier, tilby stor verdi i forhold til livskvalitet for de innsatte. Læring, kultur- og litteraturopplevelser er et mål i seg selv. Samtidig kan gode bibliotek tjenester være med på å gi personlig utvikling gjennom litteratur og kulturopplevelser. Bibliotekene er viktige informasjonstilbydere, noe som er avgjørende i et demokratisk perspektiv. For innsatte vil

Glasshus merket frustrasjon

Tinningene som glødetråder,
Gnisse tenner,
gnisser, gnisser, gnisser.
Frykt i lufta,
min egen,
pusten tyngre.
Snøfter, nesten spytter.
Sammenknytte knoker,
kritthvite.
Midt på dagen, likevel
ser jeg stjerner
riste. Alt rister,
ikke bare jeg,
alt.

adam m. sivle

Ugress.

biblioteket i mange tilfeller være eneste mulighet til å få dekket et behov for ord og litterære opplevelser.

Fengselsbibliotekene har en spesielt viktig rolle i tilværelsen til sine brukere. Biblioteket er en av de få plassene i fengslet hvor de innsatte kan komme helt frivillig.

Fengselsbibliotekarene er opptatt av formidling, og mange ønsker å styrke tilbudet. På den måten kan bibliotekene tilby et variert utvalg av litteratur og andre medier og være et kulturelt møtested hvor innsatte kan oppleve kulturelle innslag som forfattermøter, lesegrupper, bokpresentasjoner, utstillinger, debattmøter og lignende.

Opplæring

I forhold til opplæring sier opplæringsloven at elever skal ha tilgang til et bibliotek som er tilpasset deres behov. Dette gjelder også elever i fengslene. I opplæringsprosessen er fengselsbiblioteket både en forutsetning og en støttespiller. I rekommendasjonen *Opplæring i fengsel* fra Europarådet vektlegger både punkt 1 og 10 at de innsatte skal ha tilgang til bibliotek. Det sies også at: «Bibliotekets verdi og muligheter er ofte undervurdert. Deres opplæringsmessige funksjon for fanger har to dimensjoner. Bibliotek støtter og utvider læringen som finner sted i klassene ved å skaffe til veie bøker og annet materiale, og ved å tjene som

lokaler for organiserte aktiviteter. Men biblioteket er også en kilde til uformell læring på sine egne premisser og blir ofte benyttet av de som ikke deltar i andre opplæringsaktiviteter eller kurs.»

Rehabilitering

Å sitte fengslet innebærer en fysisk atskillelse fra det øvrige samfunn. Etter endt soning skal de innsatte vende tilbake til samfunnet. Det å vende tilbake til samfunnet etter å ha sonet ferdig straffen og å bygge opp livet igjen utenfor murene, er en utfordring. I dag handler fengslingens rolle i de fleste vestlige landene om å skape en balanse mellom den innsattes rehabilitering og det offentliges sikkerhet. I St. meld. nr. 27 (1997-98) *Om kriminalomsorgen* vektlegges rehabiliteringens rolle: «Den største utfordringen for Kriminalomsorgen er å bidra til å redusere tilbakefallet til kriminalitet etter endt soning.» Biblioteket kan være med som et ledd i rehabiliteringsarbeidet. Gode bibliotektenester kan lette overgangen til livet utenfor murene. Sammen med andre fengselsprogram kan biblioteket spille en viktig rolle i

forberedelsene i å møte samfunnet. En innsatt som vil bruke tiden sin konstruktivt, har store muligheter i biblioteket. I tillegg kan mange av ferdighetene som biblioteksbruker hjelpe ham/henne ved og etter tidspunktet for løslatelse. Gjennom et godt forhold og kjennskap til biblioteket i fengslet, kan overgangen til et folkebibliotek føles enklere. På folkebiblioteket finnes utdanning- og arbeidsrelatert materiale og samfunnsinformasjon som kan hjelpe ham/henne med å klare seg de første kritiske månedene etter løslatelse.

Nettverk

Fengselsbibliotekarene jobber relativt selvstendig og isolert fra bibliotekkollegaer utenfor fengslene. Det er en fordel å ha vært i andre bibliotek og slik ha samlet seg erfaringer fra bibliotekarbeidet. For å holde seg faglig oppdatert i forhold til bibliotekutvikling og problemløsning kan det være nyttig å involvere seg i bibliotekfaglige miljøer. Ettersom fengselsbibliotekarene opplever en del problemstillinger som er spesielt tilknyttet fengselsbibliotekene, kan det være nyttig å etablere et eget nett-

verk. Nettverket bør samarbeide om fagrelevante spørsmål, kurs og opplæring. I Norge ble det i mange år arrangert kontaktmøter for fengselsbibliotekarene, blant annet med støtte fra Statens bibliotektilsyn (SB). Fengselsbibliotekarene kom jevnlig sammen for å drøfte arbeidet og planer for virksomheten. På møtene ble representanter fra Kriminalomsorgen og SB invitert. Kontaktmøtene ble lagt til ulike fengsler med besøk i fengselsbibliotekene. Da de statlige bevilgningene ikke lenger var høye nok til å drive fengselsbibliotekene slik det var ønske om, kunne ikke SB sette av midler til disse møtene. Det ble derfor bestemt at utgiftene til møtene måtte dekkes over det enkelte fengselsbiblioteks budsjett. Det ble avholdt ett møte før det stoppet opp. Det var vanskelig å arrangere møter uten en sentral koordinator, og fengselsbibliotekarene hadde ikke nok midler til å dekke møter og reise. Selv om noen av bibliotekarene har kontakt i dag, er dette mer tilfeldig. Det bør stimuleres mer til faste møte- og kommunikasjonsarenaer for bibliotekarene i fengselsbibliotekene.

Bibliotekarenes fysiske

arbeidsplass er i fengslene. Samarbeidet med ledelsen ved fengselet er viktig. Biblioteket skal drives innenfor rammer og rutiner som er nødvendige av sikkerhetsmessige grunner for det enkelte fengsel. Fengselsbibliotekaren har mange kollegaer på arbeidsplassen. Det er viktig å ha støttespillere blant de ansatte i fengslet, spesielt i forhold til oppsøkende virksomhet.

VIRKELIGHETEN KONTRA ØNSKEDRØMMEN I BIBLIOTEKET PÅ ILA FENGSEL, FORVARINGS- OG SIKRINGSANSTALT

Det skrives mye om fengsler, innhold i soning, forvaring osv. I forhold til bibliotek vet vi at innsatte i norske fengsler ikke er fradømt retten til å låne bøker. Vi vet også at innsatte i norske fengsler låner, i gjennomsnitt, ca. 17 ganger flere bøker/video/CDer enn befolkningen for øvrig. Vi vet også at mange innsatte har et negativt forhold til skole, lesing og bibliotek som følge av egen skolegang. Vi vet også at mange får et annet syn på dette mens de er i fengsel og at noen faktisk leser sin første bok mens de sitter inne.

Ila er blitt landets forvaringsanstalt. Svært kort fortalt, så betyr det blant annet at man skal legge til rette for at den innsatte skal få mulighet til å heve sin kompetanse for mestring av eget liv, slik at de klarer å bryte et kriminelt handlingsmønster. Forvaringsdømte må vise til endring for å bli prøveløslatt. Anstalten skal legge til rette for tverrfaglig samarbeid mellom samarbeidspartnere som skole, bibliotek, helse/sosial, teknisk avdeling og de ulike arbeidsplassene for innsatte for å gi innsatte mulighet til denne utviklingen.

Hva kan så biblioteket bidra med i denne sammenhengen? Biblioteket kan betraktes som en verktøykasse, hvor man må lære å bruke det enkelte verktøy og finne ut hvilke som er mest nyttig for egen handling/eget arbeid. Biblioteket er et sted man kan låne bøker, men aller mest er det et sted man kan få tak i offentlig informasjon,

tilgang til gratis Internett, gratis aviser og tidsskrifter. Der kan man også stille spørsmål til et kompetent personale uten at noen spør hvorfor man spør. En del mennesker med sosial angst bruker bibliotekene til å være i rom med andre mennesker, uten å behøve å snakke med noen. Det er kort sagt et lavterskeltilbud for befolkningen, også de innsatte, i forhold til informasjonsinnhenting.

Men døren til biblioteket kan ha høy terskel hvis man ikke er fortrolig med innholdet, og i tillegg har lav selvfølelse og negative erfaringer i forhold til å tilegne seg kunnskap.

Vi har en unik mulighet i fengselsbiblioteket til å vise hver enkelt innsatt hva han/hun kan bruke biblioteket til i eget liv. Her kan man lære hver enkelt hvordan man går frem for å finne den informasjonen man trenger. Og vi kan få formidlet at det ikke bare er et sted for lesehester. Vi har også en mulighet til å presentere nye, aktuelle forfattere og det mest aktuelle av annen informasjon fra samfunnet.

Forutsetningen for at vi skal kunne gjøre dette, er at vi har et minimum av ressurser. For Ila del utgjør dette kr null til innkjøp av materiell, det vil si bøker, video, CDer og annet.

Biblioteket er for mange det eneste «normale» rommet i et fengsel. Sånn sett er det en takknemlig oppgave å være bibliotekar i et fengsel fordi det

ikke er knyttet forpliktelser eller krav til hva de innsatte skal yte der. Det er et treffested i positiv atmosfære med dagsaktuelle aviser og et sted å prate med en som ikke er fengselsbetjent. Så er da også aviser det eneste dagsaktuelle fengselsbiblioteket kan stille opp med per i dag. Og det vil si aviser på norsk. Ila har ikke penger til å kjøpe utenlandske aviser til innsatte med behov for nyheter på andre språk.

I lov om folkebibliotek, § 1 Målsetting, står det: «Det enkelte bibliotek skal i sine tilbud til barn og voksne legge vekt på kvalitet, allsidighet og aktualitet». Som fengselsbibliotekar føles det underlig å lese dette når vi, det siste halvannet året, ikke har hatt én krone til innkjøp av media. Det betyr at det ikke foreligger mulighet for samlingsutvikling, erstatning av tapte/ødelagte bøker, forfatterkvelder eller andre utviklingstiltak. For Ila fengsel sin del, er dette kritisk fordi fengselet i denne perioden er i ferd med å etablere seg som forvaringsfengselet i Norge, med de krav til innhold i soningen det innebærer. Vi har blant annet fått en større andel lesesvake, flere psykisk syke og flere innsatte med store problemer i forhold til å tilegne seg den informasjonen de trenger for å fungere utenfor en institusjon. Likeledes vil flere av de innsatte oppholde seg på Ila over svært lang tid. I forhold til en mer krevende målgruppe, har bok- og mediesamlingen i biblioteket på Ila behov

for til dels stor utskiftning og oppgradering.

Hvordan påvirker situasjonen meg som arbeidstaker og mine ønsker om å gjøre en god jobb? Jeg trives i jobben min pga. de menneskene jeg møter der, både ansatte og innsatte. Jeg forskrekkes over hvor demotiverende det er ikke å kunne utvikle faget mitt til glede for de jeg skal yte service overfor. Det er skremmende demotiverende å være den som formidler negativitet. Med det mener jeg at i mitt møte med innsattes behov så er – Nei, – Nei, dessverre, – Nei, dessverre så har jeg ikke kunnet kjøpe bøker det siste halvannet året, – Nei, men jeg skal se om noen andre bibliotek har boken, – Nei, jeg har dessverre ikke noe mediebudsjett så den boken får vi ikke erstattet, – Beklager, men den boken har 200 på venteliste..., vel vitende om at den innsatte ikke kan gå ut i bokhandelen og kjøpe boken, slik vi andre kan. Eller: – Ja, nå har jeg vært på forlagsmøte og fått to bøker gratis, så disse er faktisk nye!, eller: – Ja, nå har vi kr 12 000 til litt innkjøp fordi jeg (bibliotekaren) var sykemeldt en måned i fjor! Flere innsatte ønsker å ta ut penger av privat konto for å hjelpe biblioteket – så viktig er bøker og bibliotekets tilbud for dem!

Hva er det så jeg konkret gjør hver dag på biblioteket i Ila fengsel? Jeg prøver å tydeliggjøre at biblioteket er en verktøykasse med muligheter. Jeg oppsøker innsatte som ikke tør å komme til

biblioteket på grunn av sosial angst, lav selvtillit i forhold til kunnskap, bøker og informasjon eller andre hindre. Jeg prøver å nå innsatte gjennom programvirksomheten. Gjennom å få de som leder programgruppene til å sette av en time, så jeg kan få presentert mulighetene et folkebibliotek kan tilby. Programvirksomhet er samtalegrupper fokusert på vold, sedelighet, narkotika osv. Jeg tar meg en tur innom verkstedene for å vise interesse for hva innsatte gjør og hva de kan. Jeg har innsatte som jobber i biblioteket. Å jobbe i biblioteket er en tillitsjobb og en arena hvor de får prøvd seg på å betjene publikum. Jeg prøver å få med meg møter, så betjentene skal føle at biblioteket er et verktøy de kan bruke i sitt arbeid med innsatte. Jeg har ønske om å jobbe mer ute i avdelingene med betjentene, slik at de aktivt kan bruke bøker i sin direkte kontakt med innsatte. Det er tusen muligheter, men jeg er bare én og jeg har ingen penger til å utvikle biblioteket – til å være en aktiv puls i forhold til nye bøker som kommer eller i forhold til å få inn forfattere o.l. Jeg trodde jeg skulle jobbe som bibliotekar, men føler vel etter hvert at arkivar er en bedre stillingsbetegnelse.

Det jeg liker dårligst, er at jeg ikke ønsker å være en som klager, men en som gjør en god jobb og kan bruke all energi på å jobbe med det jeg skal, istedenfor å skrive brev på brev om dårlig (dvs. ingen) økonomi. Det jeg forstår dårligst, er

alle de fine utredningene om tverrfaglighet og innhold i soning i forhold til det jeg nå har skissert. Det er lite penger som skal til for å holde et bibliotek gående, i alle fall hvis man ikke lar det forfalle. Bibliotek er forebygging, og det bør samfunnet vårt ha råd til.

EN MULIG FLUKT

Jeg skulle ønske jeg kunne skrive at de innsatte og ansatte jeg har møtt i fengsler, elsker og leser mer litteratur enn andre mennesker. Det finnes en statistikk, jeg har lest om den i avisen og blitt fortalt om den av to fengselsbibliotekarer, og denne statistikken sier at de innsatte låner langt flere bøker enn vi andre som er utenfor murene. Men det er vel helt klart hvorfor? Om det hadde eksistert en statistikk over hvor mange bøker innsatte kjøper, ville den ganske sikkert vist at de kjøper færre bøker enn vi som ikke sitter inne. Det beste med å kjøpe bøker er å gå mellom hyllene, trekke ut bøker, kikke på omslagene, åpne bøkene og lese litt. Litt her, så litt der. Et plutselig innfall: Hva het den forfatteren igjen? Jeg leste om henne i avisen, åhhh! Omslaget hadde en blåfarge, var det noe med *hav* i tittelen? Blått og hav. Det virker jo logisk.

Så leter jeg. Og hvis jeg ikke finner den, eller finner noe annet, så ber jeg om hjelp. Noen ganger kjøper jeg mange bøker, andre ganger ingen. Av og til finnes ikke boka å få tak i. Da går jeg på biblioteket. Grunnene til at jeg kjøper mange bøker og en som sitter i fengsel kjøper få, er sikkert mange, men den mest avgjørende er at jeg kan gjøre det. Jeg er fri.

Jeg har vært i fire fengsler og i alle fire var historien til bibliotekaren den samme: Tilbudet er ekstremt populært og midlene små. Med mindre

fengselsbibliotekarene, og dette kan man selvsagt ikke se helt bort fra, har et årlig møte hvor de bestemmer seg og blir enige om hva de skal svare om noen spør hvordan forholdene er, så er det faktisk sånn at de driver en ekstremt populær tjeneste med ekstremt små midler. Ja, enkelte steder har bibliotekaren redusert sin egen stilling (og med det bibliotekets åpningstid) for å få litt midler til å kjøpe inn flere bøker.

Det er en kjent sak at mange blir kriminelle av å være i fengsel, og ærlig talt, jeg synes ikke det er så rart. For det første blir man sikkert hele tiden behandlet som kriminell, av både innsatte og ansatte. Om oppholdet er av en viss varighet, vil dette nødvendigvis påvirke hvordan du tenker og oppfører deg. Å være kriminell, eller i det minste innsatt, blir like uløselig knyttet til ens identiteten, som det å være elev er for mange når de går på skolen. (Eller mer treffende: Det at man er barn når man går i barnehagen.) Har du vært i et fengsel, vet du at overalt, uansett hvor du befinner deg, finnes det noe som påminner deg om at du er i fengsel. Kanskje bare i søvnen er du relativt uforstyrret og kanskje et øyeblikk fri fra merkelappen kriminell, eller innsatt.

Å ha en leseopplevelse innebærer for meg og mange jeg kjenner (også innsatte), at man i korte strekk, eller små blaff, mister seg selv og ser verden med noe, som i mangel av en bedre formule-

De mest utlånte bøkene i Ringerike fengsel første halvår 2004:

1. Asterix samlede verk, 2001
Guillou, Jan: Hevet over enhver mistanke
2. Kunnskapsforl. Store Verdensatlas
3. Guillou, Jan: Vendetta
Tolkien, John Ronald: Ringenes herre
Nesbø, Jo: Sorgenfri
4. Harris, Thomas: Den røde drage
Seierstad, Åsne: Bokhandleren i Kabul
5. Gundersen, Øivind:
Gjentagelsesfare
Tandberg, J.F.: Siste tog øst
6. Hazel, Sven: De fordømtes legion
Hazel, Sven: GPU-fengselet
7. Ahl, Kenneth: Grunnbolten
Guillou, Jan: Arven etter Arn
Ambjørnsen, Ingvar: Brødre i blodet
Holt, Anne: Demonens død
Ambjørnsen, Ingvar: Hvite niggere
8. Harris, Thomas: Hannibal
9. Guillou, Jan: Riket ved verdens ende
Tolkien: Hobbiten
10. Holt, Anne: Død joker

ring, kan beskrives som en annens blikk. Eller ens eget blikk ser noen, eller noe, som man aldri ville ha sett, uten teksten som man leser. Det å lese er altså blant mange ting tett knyttet til innlevelse og empati. Det åpner for større forståelse av andre mennesker, situasjoner og konflikter. Og man kan altså være så heldig at man et øyeblikk glemmer seg selv og sin egen situasjon.

Er det dette som gjør at fengselsbibliotekene mottar så lite støtte? At en leseopplevelse gir mulighet til en liten flukt i hverdagen? Selvfølgelig er det ikke av den grunn. En som har hatt en leseopplevelse, om enn bare en gang, ville aldri ha nektet andre å ha det. Å lese er noe av det aller fineste vi kan, og må, gjøre alene. Og når vi leser, er vi alene, og likevel ikke, for vi har boka og boka snakker til oss. Trøster oss. Skriker til oss. Hvisker, eller er helt stille. Boka får oss til å gråte, eller le. Tenke på et sted vi var, en gang, for lenge siden. En bestemt lukt. En følelse. Lyden i for eksempel en av bydelene utenfor Paris, en søndag, for mer enn elleve år siden. I et kort blaff hører jeg det, det er nesten som om jeg er tilbake, det som er borte, kommer tilbake, det er som om det finnes igjen – alt sammen.

De som kutter i midlene til fengselsbibliotekene, har altså aldri hatt en leseopplevelse, alternativet, altså om de har hatt det, er så altfor forferdelig. Dette er et av de tilfellene hvor jeg faktisk mener det er bedre å være dum enn ond. Selv om det kanskje går ut på ett. For de innsatte blir det iallfall det samme.

Men man skulle uansett tro at det var godt investerte penger i å kjøpe bøker inn til fengselsbibliotekene. Kanskje er det en anelse naivt, men likevel er det ikke utenkelig: Om en innsatt, en

som hadde, eller i løpet av soningen normalt ville fått et bilde av seg selv som kriminell, unngikk det. At vedkommende altså lot være å begå kriminelle handlinger etter endt soning, og at dette delvis var et resultat av å ha lest en bestemt bok han kom over mens han gikk der mellom hyllene i fengselsbiblioteket. Om vi fortsetter å følge dette muligens naive eksemplet, vel, (med tanke på hva kriminelle handlinger og disses ringvirkninger, som skader påført andre mennesker, etterforskning, rettssaker og soning koster) så ville det, nesten uansett hvor mange bøker man hadde kjøpt inn, likevel blitt billigere? Er jeg naiv? Nei, jeg tror ikke det. Og om man et øyeblikk kan se vekk fra tall (ikke så mange som sitter og deler ut penger (tall) klarer det, og iallfall ikke særlig lenge av gangen), ville det ha vært å redde minst et liv, og det er vel også bra?

Jeg skulle altså ønske jeg kunne skrive at de innsatte og ansatte jeg har møtt i fengsler, elsker og leser mer litteratur enn andre mennesker. Det behøver jeg ikke. Jeg synes det er helt selvsagt at det innebærer et minimum av mulighet for mentalhygiene å ha et fengselsbibliotek hvor du kan dumpe borti de merkeligste, og enkleste bøker. Selv om innsatte lånte færre bøker enn oss andre, vi som ikke sitter inne, eller om eksemplet mitt er naivt, og ingen bok forandret livet til en eller annen innsatt, selv om alt forble som det var, mener jeg at et lite fengselsbibliotek med dårlig økonomi ikke kan forsvares. Og uansett finnes det altså en statistikk, jeg har lest om den i avisen, og blitt fortalt om den av to fengselsbibliotekarere. Statistikken sier at de innsatte låner langt flere bøker enn vi, vi andre, som er utenfor murene, og at bibliotekene i fengslene likevel har dårligere økonomi, enn biblioteker ellers.

Murene faller.

THE BIG BOOK SHARE : INNSATTE FORMIDLER LITTERATUR TIL EGNE BARN

Prosjektet Big Book Share startet opp i England i 2000. Formålet med Big Book Share er å gi foreldre som soner dommer i fengsler, mulighet til å delta i sine barns leseopplevelser og leseutvikling. Big Book Share er et samarbeid mellom lokale fengsler og folkebibliotek. Barnebibliotekarer fra folkebiblioteket besøker fengslene og presenterer barnebøker og snakker med innsatte om barnelitteratur. De innsatte kan velge bøker de vil gi i gave til sine barn, og de kan lese bøkene inn på lydopptak hvis de ønsker det. Gjennom Big Book Share arrangeres det egne familiebesøk. Under disse kan de innsatte overrekke bøkene og lydopptakene personlig, eller de kan sende bøkene og lydopptakene i posten. Barna får postkort som de kan sende foreldrene og gi tilbakemelding om hvordan de likte historiene.

HMP Nottingham var det første fengslet som startet med prosjektet The Big Book Share. Dette er et fengsel med mannlige innsatte. Ønsket med Big Book Share var å bidra til positive leseopplevelser for de innsatte og deres familier. Samtidig var det et mål at fedrene skulle være med å bidra i barnas leseutvikling og lesekunnskaper, og å delta i dette med økt trygghet og ferdighet. Det var også et mål å gjøre fedrene i fengselet i stand til å spille en nøkkelrolle i familielivet selv om de var fysisk adskilt fra familiene. Med prosjektet ønsket biblioteket å bygge tettere bånd mellom familiene

til de innsatte og biblioteket. Etter hvert ble første fase av prosjektet utvidet med til sammen åtte samarbeidende fengsler og bibliotek.

Gjennom å formidle litteratur kan fedrene gi en betydningsfull opplevelse, og deres tanker og stemmer kan ha en betydning i livet utenfor murene. Big Book Share skal også hjelpe de innsatte og deres familier med å opprette og vedlikeholde familieforholdene. I 2002 fikk Big Book Share prisen «Libraries change lives Award» for sitt arbeid. Tilbakemeldinger fra prosjektet viser at de innsatte blir tryggere og mer oppmerksomme gjennom det å velge ut og dele opplevelser gjennom litteratur. Mange har fått et nytt forhold til biblioteket. Opplevelsen av at det som kan ha vært vanskelige erfaringer fra biblioteket i egen barndom, endres til en ny og positiv opplevelse av biblioteket.

The Big Book Share er blitt videreført med en fase to. I andre fase ble det lagt vekt på langsiktige mål og det å bygge opp samarbeid mellom fengslene og folkebibliotekene slik at fokus på barna og familiens leseopplevelser blir en regelmessig og viktig del av familiens liv. Det er også planlagt å utføre undersøkelser av langtidsvirkning på de innsatte og deres familier. Da midlene ble lyst ut, kom det inn over 30 søknader. Syv samarbeidsprosjekt mellom fengsler og bibliotek ble valgt ut i andre fase. Prosjektene gjenspeiler forskjellige

fengsler og består av ulike tilnæringsmetoder i forhold til å utvikle Big Book Share.

Av prosjekter som fikk støtte, finnes det blant annet et langtidsfengsel med høy sikkerhet for unge menn. I samarbeid med bibliotek og en forteller vil de som deltar i Big Book Share lese, gjenfortelle eller selv lage en fortelling og lese dette inn på lydopptak. Dette blir formidlet til egne barn eller yngre søsken.

Et annet prosjekt som ble valgt ut til Big Book Share, er et fengsel med kvinnelige innsatte. Hovedvekten av de innsatte er kvinner i alderen 15-21 år. Dette prosjektet fokuserer på både besøkende og innsatte i tenårene. Prosjektet vil være med på å utvikle og styrke forholdet mellom foreldre og deres tenåringsbarn med bruk av blant annet bøker og musikk. Mange av de innsatte i tenårene er selv mødre, dette gir prosjektet økt verdi. Foreldrene blir oppmuntret til å snakke med sine barn om deres leseopplevelser. Slik blir samtalen om litteratur en måte å fokusere på ulike tema på en mindre farlig måte, og det hjelper å bygge relasjoner og bedre forståelsen mellom foreldrene og deres barn.

The Big Book Share handler mye om deltakelse og samarbeid. Det inkluderer samarbeid mellom foreldre og barn, bibliotek og familier, bibliotek og fengsler og fengsler og familier. I tillegg er det et samarbeid med eksterne organisasjoner som

Launch Pad/Reading Agency, Marks and Spencer, East Midlands Arts, The Paul Hamlyn Foundation og forlag.

The Reading Agency har utviklet ressursmateriale og materialpakker for fengsler og bibliotek som ønsker å delta i Big Book Share. Det er også gitt ut en håndbok for bibliotekarer og ansatte i fengslene med tips til gjennomføring og praktisk tilnærming for de som vil jobbe med innsatte, familier og litteratur i fengslene. I prosjektet er det også innlemmet evaluering av tiltakene, blant annet med spørreskjema, vurderingskjema og kasusstudier.

INNTRYKK FRA BESØK I TRE NEDERLANDSKE FENGLER MED SPESIelt BLIKK PÅ SAMARBEIDSFORMER MELLOM BIBLIOTEK OG UNDERVISNING. TRE DAGER I MAI 2004.

I mai 2004 dro fem fengselsbibliotekarer fra henholdsvis Oslo, Ullersmo, Ila, Skien og Ringerike fengsler til Nederland. Formålet med turen var å besøke tre av Nederlands 40 fengsler, for å se hvordan bibliotekjenesten for de innsatte ble ivaretatt i et system som på grunnleggende måter er forskjellig fra vårt. Spesielt var vi opptatt av å se på samarbeidsløsninger mellom bibliotek og undervisning. Turen ble finansiert med stipendmidler fra Biblioteksentralen, Forum for opplæring i kriminalomsorgen (FOKO) og ABM-utvikling. Amsterdam ble valgt som det naturlige utgangspunkt for reiser til Penetential Institution Midden-Holland i Haarlem, Penitentiary Institute Rijnmond i de Ijssen og Penitentiary Institution Veenhuizen, Esserheem, Groot-Bankenbosch. Disse fengslene ble valgt ut for oss av en kontakt opprettet i det nederlandske justisdepartementet, Richard Geense. I samarbeid med fengslene lagde han et program for oss der vi fikk møte ledelse og bibliotekarer.

Grunnleggende forskjeller mellom Norge og Nederland.

Fengselssystemet i Nederland er forskjellig fra det norske bl.a. ved at import av tjenester fra samfunnet utenfor nesten ikke forekommer. Helsetjeneste, skole, bibliotekjeneste med mer ble utført av fengselets egne fagutdannede ansatte. Skole

og bibliotekjeneste er organisert under samme avdeling: «Department of education and building». For å fjerne alle misforståelser med en gang: «building» betyr i denne sammenheng ikke bygning, men er mer en variant av ordet «dannelse». Denne avdelingen stod sentralt i forbindelse med rehabilitering og sosial trening (social behavioural skills).

Alle fengsler i Nederland har egen bibliotekjeneste, og hvert bibliotek har minst en heltidsansatt pluss 1-3 deltidstillinger, avhengig av fengselets størrelse. I de fengslene vi besøkte, lå biblioteket i nær tilknytning til skole og klasserom. Dette er sikkert et resultat av at skole og bibliotek er organisert under samme paraply. Det gir et godt utgangspunkt for samarbeid mellom skole og bibliotek i forbindelse med kursing i studieteknikk, prosjektarbeid og oppgaveløsning, i tillegg til annen informasjonsinnhenting.

Den innsattes hverdag er organisert på en annen måte enn hos oss. De har hver dag ½ dag med arbeid, noe som er obligatorisk, og ½ dag til fritidsaktiviteter som skole, bibliotek og trening. Dette medfører blant annet at biblioteket som ressurs, kan nyttiggjøres bedre.

Vi ser at alt dette setter andre rammer og betingelser rundt bibliotekjenesten enn det vi er vant til. Her hjemme ser vi konturene av mangel på god planlegging, slunkne midler, tilfeldigheter og

litt halvhjertede løsninger. Dersom vi tar for oss Norges sist åpnede fengsel, Ringerike fengsel som er et av landets strengeste når det gjelder rutiner og sikkerhetsforanstaltninger, finner vi tette skott mellom skole og bibliotek av disse årsakene:

1. Begge tjenestene kjøpes inn fra forskjellige aktører, slik som fylke, kommune og stat. Ingen føler ansvar for å se disse tjenestene i sammenheng, selv ikke planleggerne.
2. Bygningsmessig ligger skole og bibliotek adskilt fra hverandre.
3. Statstilskudd står ikke i forhold til antall innsatte eller strenge sikkerhetsforanstaltninger.

Statstilskuddets størrelse (tilfeldig, ingen standard gjelder) tilsier halv bibliotekarstilling, noe som igjen fører til at bibliotek tjenesten nærmest blir et rent rekreasjonstilbud. Vi ønsker alle at biblioteket skal gi noe mer og å være en støttespiller i rehabiliteringsarbeidet. Biblioteket skal være en aktør for de innsatte i forhold til samfunnet utenfor når det gjelder å holde seg oppdatert og å forberede seg til en gang å kunne delta i samfunnet utenfor murene.

Da Ringerike fengsel åpnet i 1996, var det satt av et rom til bibliotek, men det tok fem år før tjenesten var på plass i påvente av statstilskudd. Da denne etter mye arbeid fra fengselsledelsen og Ringerike bibliotek som vertskommune ble en

realitet, viser det seg at de øremerkede midlene kun holder til en halv bibliotekarstilling dersom biblioteket samtidig skal ha muligheter til å bygge opp en ny samling.

Så der lever vi, skole og bibliotek side om side, men uten samarbeidsmuligheter. Det er absurd. I selv hundre år gamle fengsler i Nederland, som for eksempel i Midden-Holland som vi besøkte, har bibliotek og skole forhold lagt til rette for et godt samarbeid. Konklusjonen må derfor bli at det kan synes som at den tradisjonen vi har med import av tjenester utenfra, i alle fall når det gjelder skole og bibliotek, ikke nødvendigvis gir det beste resultatet for de innsatte med henblikk på ressursutnyttelse og samarbeid. Kanskje hadde vi alle levd bedre med å være fagutdannede ansatte i fengselet med midler kanalisert fra staten via Justisdepartementet?

Bibliotek tjenestens tilbud

Vi vet alle at fengselsbibliotekene i Norge sliter pga. manglende midler. Statstilskuddene har stått på stedet hvil, selv om lønninger og kostnader øker år for år. Ullersmo, Oslo og Ila har nesten ikke midler til medieinnkjøp. Ringerike har penger til bøker, men ikke nok til personalressurser. Oslo fengsel hadde to hele bibliotekarstillinger, nå bare 1 ½. I Nederland hadde de fengselsbibliotekene vi besøkte, et bokbudsjett mellom 8 000 og

10 000 euro. Vi antar dette gjelder for bibliotekene i alle 40 fengslene. De abonnerte på alle de store nederlandske avisene og en god del utenlandske. Vi ble imponert over tilbudet til de mange fremmedspråklige som sitter i nederlandske fengsler. Hvert fengsel er ansvarlig for innkjøp av litteratur på hvert sitt språkområde. Denne litteraturen blir flittig utlånt mellom fengslene, og de har ellers et utstrakt samarbeid seg i mellom. I Norgerhaven (Bankenbosch) i Veenhuizen, det siste fengselet vi besøkte, fikk vi snakke med en norsk innsatt som hadde fått låne bøker på norsk innlånt fra et annet fengsel. Her hadde de også fått ekstra midler til innkjøp og registrering av fremmedspråklig litteratur med en ekstra pott til portoutgifter. Aviser fra all verdens hjørner ble lastet ned på nettet etter behov. Hvert av bibliotekene vi besøkte, hadde fra 1-3 PCer med mulighet for de innsatte til innhenting av informasjon, som lover, katalog og skrivemuligheter som tekstbehandling og utskrifter. På Ringerike har vi ingen.

Fengselsbibliotekarer

I Nederland finnes det et sted mellom 150 og 200 fengselsbibliotekarer. De har et godt nettverk og møtes årlig. I Norge har vi 12 fengselsbibliotekarer og bare to av dem er hele stillinger. Dette nevnes for å si noe om hvilke muligheter bibliotekarene har til å være med i rehabiliteringsarbeidet. I tid-

ligere tider sørget Statens bibliotekjeneste for å arrangere et møte i året for fengselsbibliotekarene. Dette tilbudet har vi ikke lenger. Noen av oss prøver å møtes innimellom, men det blir mest de fra det sentrale østlandsområdet. Kanskje vi bør slå til lyd for en egen spesialgruppe under Norsk bibliotekforenings paraply?

Noen ord til slutt

Som fengselsbibliotekarer etterlyser vi en mer helhetlig bibliotekjeneste for alle innsatte i Norge; med hensyn til hvordan biblioteket skal fungere i forhold til rehabilitering, biblioteket som støttespiller og samarbeidspartner for skolen, som informasjons- og kulturformidler, og som ressurs for våre fremmedspråklige innsatte. Vi etterlyser en standard i forbindelse med stillinger kontra fengselets størrelse og sikkerhetsgradering. En mer helhetlig tenkning med basis i Justisdepartementet er vel kanskje bare en «ønskedrøm»?

Uansett - vi vet det skal bygges flere fengsler i Norge og vi håper at våre erfaringer fra Nederland kan bidra til større ambisjoner på bibliotekets vegne, at det fokuseres på biblioteket som ressurs både med hensyn til rehabilitering og undervisning, og at muligheter til samarbeid mellom skole og bibliotek ses allerede på planleggingsstadiet.

KUNNSKAP ER MAKT. BIBLIOTEKET SOM LÆRINGSARENA I FENGSELSUNDERVISNINGA

Innleiing

Estland mai 1992: Eg er på ein internasjonal konferanse om fengselsundervisning i Tallin i Estland. Det er like etter lausrivinga frå Sovjetunionen. Vi skal vitja ein fengselsby nokre mil frå Tallin. Eit fengsel med plass til 800 fangar. Vi blir tatt imot av direktøren og får ei generell orientering om fengslet og blir vist rundt i skolen, i kyrkja og i avdelingar som etter tilhøva ser ganske bra ut.

Under rundturen blir ein dansk kollega og eg nappa i armen av ein ung fange som på stotrande engelsk fortel oss at vi må be om å få gå gjennom det store gjerdet midt på plassen og sjå dei andre avdelingane. Vi så gjorde. Direktøren blei skiftevis kvit og raud i andletet, men kunne heller ikkje nekte sidan vi var ein internasjonal delegasjon. Han understreka sterkt at vi gjekk over i dei andre avdelingane på eige ansvar, og han rådde sterkt frå at kvinnene blei med. Fangane var farlege.

Vi gjekk gjennom porten i gjerdet. Med ein gong vi kom igjennom porten, storma fangane rundt oss og vi var heilt omringa. Dei drog og sleit i oss og ville ha oss inn på avdelingane. Og vi forsto fort kvifor. Avdelingar med 50-80 fangar. Privatrommet var ei seng der ullteppet som dei drog ned, gjorde senga til deira eige rom. WC og vask på deling, stanken var forferdeleg, og det såg ikkje ut. Andre fangar fekk oss inn på avdelingar der dei viste oss kulehola i veggen, der fangar hadde

blitt skotne på cella av medfangar med sjølvлага gevær. Fengselspersonalet stod og hørde på og likte seg naturlegvis svært dårleg. Dette var i mai. Så langt det året hadde 10-12 fangar blitt skotne av andre medfangar.

Tilbake til den unge guten som nappa oss i armen i ein mørk gang. Kor hadde han lært engelsken sin? På skolen? Nei, var svaret. Han hadde lånt ei estisk/engelsk ordbok på biblioteket og sakte men sikkert, bygd opp eit engelsk ordtilfang. I alle høve nok til at ei internasjonal forsamling fekk sjå noko det ikkje var meininga vi skulle vita noko om.

Og her er vi ved kjernen ved boka, og bøkene finn vi mange av på biblioteket:

Ei bok gir makt

Ei bok gir kunnskap

Ei bok gir opplevingar

Ei bok gir draumar

Ei bok utviklar dei skapande kreftene

Ei bok gir sjølvinnstekt

Ei bok gir tankeflukt

Ei bok kan setje deg i godt humør

Ei bok kan ha frigjerande kraft i seg sjølv

I fengsel motverkar bøkene, litteraturen kjensla av isolasjon. Difor er boka og biblioteket så viktig, ikkje minst i fengselsamanheng. Biblioteket i dag er sjølvsagt mykje meir enn boka.

Opplæringslova

Eit overordna prinsipp i Noreg er at straffedømte skal ha same tilgang som andre samfunnsborgarar til servicetiltaka i samfunnet. Det gjeld også retten til opplæring. Når vi snakkar om opplæring, gjeld dette med andre ord også retten til bibliotekteneste. I opplæringslova er dette uttrykt slik: Elevane skal ha tilgang til skolebibliotek. Departementet kan gi nærmare forskrifter (§ 9-2 Rådgi-ving og skolebibliotek). I merknadene frå Ot. prp. nr. 46 (1997 –98) til § 9 – 2 går det mellom anna fram at biblioteket skal vera ein sentral medspelar i opplæringa: « Elevane skal likevel ha tilgang til eit bibliotek som er særskilt tilrettelagt for skolen, og som kan brukast som eit aktivt ledd i opplæringa på skolen. Det vil blant anna seie at biblioteket anten må vere plassert i skolelokala eller i nærleiken av skolen. I lovutkastet frå departementet er det derfor presisert at bibliotektenesta gjeld skolebibliotek.»

I forskriftene til opplæringslova er det presisert at elevane skal ha tilgang til skolebibliotek; sjølv om biblioteket ikkje ligg i skolelokala: «Skolen skal ha skolebibliotek med mindre tilgangen til skolebibliotek er sikra gjennom samarbeid med andre bibliotek. Bibliotek som ikkje ligg i skolen sine lokale, skal vere tilgjengeleg for elevane i skoletida, slik at biblioteket kan brukast aktivt i opplæringa på skolen. Biblioteket skal vere særskilt tilrettelagt for skolen.» (§ 21-1 Tilgang til skolebibliotek)

Straffegjennomføringsloven

I straffegjennomføringsloven er dei borgarlege og sivile rettane for innsette klargjorte (§ 2). Dette blir presisert i forskriftene til lova, som seier at

domfelte og varetektsfengsla har same rett til tenester og tilbod, og same plikter og ansvar, som folk elles i samfunnet. Kriminalomsorga er difor pålagt, så langt som mogeleg, å leggje til rette for at samarbeidande etatar skal kunne yte sine lovfastsette tenester til domfelte og varetektsfengsla, slik at dei skal få ta del i desse tenestene (§ 4). Dette gjeld også retten til opplæring og med det retten til bibliotekteneste. Det blir i forskriftene vektlagt at fengslet skal ha boksamling.

Det blir vidare lagt til rette for kulturelle aktivitetar: «Kriminalomsorgen skal legge forholdene til rette for at de innsatte skal få tilbud om delta-gelse i aktiviteter på fritiden, herunder mulighet for fysisk aktivitet og kulturell virksomhet» (§ 21 Fritidsaktiviteter).

I forskriften under boklån og lesing blir dette utdypa slik: «De innsatte skal gis adgang til å lese litteratur, tidsskrifter, aviser mv. Fengslet skal holde en boksamling med et allsidig utvalg av bøker med faglitteratur og skjønnlitteratur, m.m. Hvis det er praktisk gjennomførbart, kan bøker også lånes fra bibliotek utenfor fengselet. Nærmere regler om boklån gis av leder av fengsel. Får innsatte adgang til selv å skaffe seg eller motta lesestoff, vises det til straffegjennomføringsloven § 26, jf. punkt 3.24. i retningslinjene.»

Og kva står så der? « Som hovedregel skal innsatte kunne ha og motta aviser, tidsskrifter og bøker. Unntak gjelder dersom innholdet i skrift eller bilde kan ha uhelding påvirkning på innsatte selv, andre innsatte eller miljøet i fengselet som helhet.»

Synspunkta i den nye straffegjennomføringsloven både på biblioteket som læringsarena, biblioteket som ein møtestad og biblioteket som

informasjonskjelde ved bruk av ny teknologi, er forunderleg gamaldags og forhistorisk i ei lov som sikkert skal gjelde i mange tiår framover.

Internasjonale konvensjonar og rekommendasjonar. Rett til opplæring og rett til bibliotekteneste.

1990 vedtok Europarådet 17 tilrådingar om opplæring i fengsel. Desse tilrådingane har medlemsstatane, også Noreg, forplikta seg på. I vår samanheng er desse to paragrafane særleg interessante: «Alle fanger skal ha tilgang til opplæring, som er forutsatt å bestå av klasseromsemner, yrkesopplæring, kreative og kulturelle aktiviteter, fysisk fostring og sport, sosial opplæring og muligheter for å bruke bibliotek.» og «Fanger bør ha direkte tilgang til et velforsynt bibliotek, minst en gang pr. uke.»

I rapporten frå Europarådet er det eit eige kapittel om bibliotek. I dette kapitlet legg komiteen vekt på at biblioteket har fleire oppgåver: Bibliotek i samfunnet er ei kjelde til opplæring, informasjon og rekreasjon, samtidig som dei er sentra for kulturell utvikling. Bibliotektenester for fangar må ha det same vide spekter av funksjonar som progressive bibliotek for publikum, og dei same profesjonelle standardar må gjelde. Biblioteka sin opplæringsmessige funksjon for fangar har to dimensjonar: Bibliotek støttar og utvidar opplæringa som føregår i klassene ved å skaffe bøker og anna materiale, og ved å tene som lokale for organiserte aktivitetar. Biblioteka er også ei kjelde til uformell læring på sine eigne premisar og blir ofte nytta av dei som ikkje deltek i andre opplæringsaktivitetar. Eitkvart bibliotek må utføre tenestene sine utifrå interessene og ønska

til publikum. For fangar vil dette ofte medføre at ein må skaffe fram ein god del populære bøker, magasin, teikneseriar og andre medier. Men eit godt bibliotek vil også prøve å utvikle og utvide smak og interesser, og slik vera eit middel for kulturell pluralisme. For å fungere skikkeleg må fengselsbiblioteket drivast i samarbeid med ein profesjonell bibliotekar som prøver å oppnå dei same standardar som i gode bibliotek elles i samfunnet. Fengselsbiblioteket bør drivast av den offentlege bibliotektenesta. Det er viktig å sikre at fangar har tilstrekkeleg og regulær tilgang til biblioteket. I tillegg er det viktig å etablere biblioteket som ein livleg plass der opplesingar, debattar, utstillingar og førelesingar føregår. Dette vil også støtte interessa for å låne bøker. Vidare er det viktig å ha direkte tilgang til eit sentralt bibliotek. Slik eg ser det, er det med andre ord nedfelt både i internasjonale rekommendasjonar og i norsk lovverk at bibliotektenesta i fengsla er viktig og noko som skolane skal ha. Sjølv om komiteen skreiv dette dokumentet i 1980 åra, er tankegodset framleis like aktuelt.

Utfordringar framover

Eit område som berre vil spele ei viktigare og viktigare rolle i skolen framover, er bruk av IKT. Utdannings- og forskingsdepartementet har gitt ut *Program for digital kompetanse 2004 - 2008*. Digital kompetanse blir her omtala som «...IKT-ferdigheter, tilsvarende det å lese, skrive og regne, og mer avanserte ferdigheter som sikrer en kreativ og kritisk bruk av digitale verktøy og medier. IKT-ferdigheter omfatter det å ta i bruk programvare, søke, lokalisere, omforme og kontrollere informasjon fra ulike digitale kilder. Kritisk og

De mest utlånte bøkene i Skien fengsel første halvdel av 2004:

1. Øivind Marius Gundersen: Gjentagelsesfare
2. Ingvar Ambjørnsen: Hvite niggere
3. Frank Tandberg: Siste tog øst
4. Kristin Kirkemo Haukland: Fanget og fri
5. Jon Ewo: Torpedo
6. Margit Sandemo: Sagaen om Isfolket
7. Robert Ludlum: Farlig finale
8. Gellert Tamas: Lasermannen
9. Anne Karin Elstad: Odel
10. Mads Larsen: Pornopung

kreativ bruk fordrer også evnen til evaluering, kildekritikk, fortolkning og analyse av digitale sjangre og mediformer.» Eit av hovudmåla for programmet er at i 2008 skal digital kompetanse stå sentralt i opplæringa på alle nivå. Vidare blir det sagt at «Alle lærende, i og utenfor skoler og universiteter/høgskoler, skal kunne utnytte IKT på en sikker, fortrolig og kreativ måte for å utvikle de kunnskaper og ferdigheter de trenger for å kunne være fullverdige deltakere i samfunnet.» Programmet for digital kompetanse ser også på IKT som kompetanseutvikling i eit livslangt læringsperspektiv; som eit tiltak for dei vaksne, både i og utanfor arbeidslivet. Det kan mellom anna vera med på å hindre langtidsarbeidsløyse og utstøyting i arbeidslivet. Mange av dei innsette kan karakteriserast som personar med lærevanskar og/eller funksjonshemmingar og med dårleg utdanningsbakgrunn (Skardhammar 2002, Friestad 2004 og Eikeland og Manger 2004). Dersom dei ikkje får nytte IKT og bli kjent med IKT i opplæringa i fengsla, kan dei bli endå meir funksjonshemma. Det blir difor viktig å leggje til rette for gode læringsarenaer der bruk av IKT går inn på ein naturleg måte i opplærings situasjonen. I denne samanhengen vil biblioteka spele ei viktig rolle. IKT er høgt prioritert i skoleverket og er ein integrert del av læreplanar og forskrifter.

Som ein lekk i å styrkje oppfølgingsarbeidet for straffedømte, har Fylkesmannen i Hordaland administrert eit prosjekt som går på bruk av IKT ved tre skolar i tre fengsel og i ei oppfølgingsklasse. Leikny Øgrim (2004) ved Høgskolen i Oslo har evaluert dette prosjektet omtala som Fleksibel læring for straffedømte. Rapporten viser at alle skolane i prosjektet har nytta IKT til å

styrkje læringsutbyttet for elevane. Øgrim meiner at teknologien har blitt ein reiskap for sjølvtilitt og kompetanse, og ei motivasjonskjelde for fleire av dei innsette. Rapporten peikar vidare på at dersom elevane i fengsla skal få eit fullverdig skoletilbod, må bruk av Internett vera ein del av skolekvardagen. Andreas Lund (2004) som har vore rettleiar for prosjektet, peikar på tre hovudtypar av IKT-bruk: instrumentell meistring, fagretta bruk og IKT som kommunikasjons- og sosialiseringfaktor. Han viser vidare til at det er til dels sterke innovative trekk ved utviklinga på fleire av lærestadene, samstundes som dei også har svært mange og varierte bruksområde og bruksmåtar for IKT. Lund får også fram spenningane som er i fengsel på dette området mellom kravet til tryggleik og det å ivareta det pedagogiske perspektivet. For elevane viser prosjektet at teknologien er med på å auke graden av kontinuitet i livssituasjonen deira. Eit problem som vi støyter på i fengsla, er bruk av Internett. Når det gjeld skolen, vil søk på Internett vera heilt avgjerande i læringssituasjonen. Eksamen og førebuing til eksamen vil føregå via Internett. Difor er det viktig å finne løysingar på dette problemet som ivaretek både den pedagogiske delen og tryggleiken. Kriminalomsorgens Sentrale Forvaltning gav våren 2004 skolane i lukka fengsel, under visse føresetnader, løyve til å nytte Internett i opplæringa. Det er sett ned eit utval med representantar for Fylkesmannen i Hordaland og Kriminalomsorgens Sentrale Forvaltning som skal vurdere utviklinga på området. Utvalet skal og koma med framlegg til forbetringar på det tekniske området.

Biblioteka har spela ei viktig rolle i dei gamle fengsla, men arkitektonisk har ein aldri tenkt på

noko samarbeid mellom skole og bibliotek. I dei nye fengsla som er under planlegging, ser det ut som biblioteka - som ein viktig medspelar og samarbeidspartnar for skolen og andre i fengsla - kjem tydelegare fram. Bibliotekenesta er, på lik linje med andre samarbeidspartnarar, med i planleggingsfasen. I det nye fengslet som er under planlegging i Østfold, tenkjer vi oss eit lærings-senter der biblioteket er heilt sentralt. Vi ser for oss biblioteket som ein sentral base for informasjonssinnhenting. På denne måten kan biblioteket bli nytta dagleg av skolen og elevane i opplærings-situasjonen. Dette krev også at skolen / lærarane og biblioteket / bibliotekaren samarbeider konstruktivt om korleis dei kan dra nytte av kvarandres kompetanse.

Akkurat som biblioteka har vore eit stebarn i den ordinære skolen, slik Elisabeth Tallaksen Rafste (2001) uttrykkjer det i doktorgraden sin *Et sted å lære eller et sted å være* En case-studie av elevers bruk og opplevelse av skolebiblioteket, kan det same truleg seiast om situasjonen i fengsla. I alle høve når det gjeld samarbeidet mellom skolen og bibliotekenesta i fengsla. I denne samanhengen kan det vera av interesse å vise til litt av den forskinga som Elisabeth Tallaksen Rafste har gjennomført: Når det gjeld integrering av skolebiblioteket i undervisninga, viser ho til B. Kühnes forskning (1993) som peikar på mange hindringar for å nytte biblioteka på ein god måte. Hindringane går både på korleis rektor legg til rette for nye arbeidsmåtar, samarbeidet mellom lærar og bibliotekar og korleis biblioteket er plassert i høve til skolen. Rafste viser vidare til at den viktigaste grunnen til at elevane brukar skolebiblioteket, er om lærarane gir oppgåver og arbeid som krev at

dei nyttar skolebiblioteket. Læraren spelar med andre ord ei viktig rolle med tanke på om denne læringsarenaen blir tatt i bruk. Eit anna funn hos Rafste er at skolebiblioteket som ressurscenter for læring, som informasjonssenter og senter for læremiddel på skolen, framleis utgjer ein liten del av elevaktiviteten i skolebiblioteket.

Forskningsbasert evaluering av fengselsundervisninga

Det er gjennomført ei omfattande forskningsbasert evaluering av fengselsundervisninga. Ein av rapportane, *Skole, språk og fengsel. Undervisning av mannlige minoritetsspråklige fanger i fire norske fengsler* (Viljugrein 2002), peikar mellom anna på kor viktig biblioteket er for utlendingar i norske fengsel. Det som kjem fram her, er at dei minoritetsspråklege elevane er udelt positive til biblioteket i fengslet. Det gjeld alle fengsla, men nokre seier alltid at «biblioteket der er bedre enn biblioteket her». Dei utanlandske fangane set pris på bibliotekaren sin. Dei får aviser frå heimlandet og det er mogleg å bestille bøker på morsmålet. Biblioteka kan låne ut CDar, tidsskrifter og ord-bøker. Samarbeidet med skolen er varierende. Ein bibliotekar ved eitt av fengsla fortel at han sjeldan hjelper elevane ved skolen til å skaffe reine pensumbøker til grunn- og vidaregåande skole. Men held nokon på med sjølvstudium på univer-

sitetsnivå, kjem dei ofte med ei pensumliste, og då prøver bibliotekaren å hjelpe til. Bibliotekaren hjelper også til med å skaffe noveller, romanar eller liknande som nyttast i høve til undervisning og prosjektoppgåver. Det er også lærarar som er flinke til å nytte biblioteket til det formålet. Når det er nesten 40 språkgrupper i fengslet, er det vanskeleg for biblioteket å følgje det opp med aviser. Denne bibliotekaren meiner at biblioteket bør liggje nærmare skolen. Biblioteka er viktige som informasjonsskjelde for ulike grupper innsette. Utfordringane framover blir å styrkje banda mellom skolane og biblioteka, slik at biblioteka blir ein viktig ressurs i opplæringa ved alle skolane i fengsla.

KULTUR I FENGSEL

Oslo fengsel er Norges største fengsel med 375 innsatte og 350 ansatte. Halvparten av de innsatte sitter i varetekt, og de resterende har dommer med forskjellige lengder. Vi utarbeidet i år 2000 en strategi for perioden 2001-2005. I denne strategien nedfelte vi også vår visjon: Trygghet og mangfold – med muligheter for alle.

Trygghet

Oslo fengsel skal være et trygt sted for alle, både for ansatte og innsatte. Trygghet skal skapes gjennom gode og humane rutiner og et godt omsorgsarbeid, basert på kriminalomsorgens verdier og prinsipper og de yrkesetiske retningslinjene som gjelder. Denne ambisjonen har forankring i etatens målsettinger: «Straffbare handlinger og svikt under gjennomføringen skal motvirkes» (delmål 1). Og «Gjennomføringen skal legge til rette for at innsatte/domfelte sikres de tjenester og rettigheter som lovgivningen gir dem krav på» (delmål 4).

Mangfold

Vårt tilbud skal være mangfoldig. Oslo fengsel skal ha et tilbud som ikke følger en spesiell retning, men som er lagt opp mot følgende delmål for etaten: «Gjennomføringen skal tilpasses *individuell* og være preget av målrettet *samhandling* mellom tilsatte og domfelte/innsatte» (delmål 5).

En individuell tilpassing bør innebære et

mangfoldig tilbud. Det er svært få av våre 375 innsatte som sliter med de samme problemstillingene. Alle har sin forskjellige historie. Mangfold skal gjennomsyre våre opplegg.

Mangfoldet skal bidra til normalisering og alminneliggjøring. Mangfoldet skal bidra til en god tilbakeføring til samfunnet. Mangfoldet skal bestå av både spesielle programmer og tradisjonelle tilbud som arbeid, opplæring, kultur- og fritidsaktiviteter, miljøarbeid og den gode målrettede samtalen.

Muligheter

skal indikere vår ambisjon om at det «i hele gjennomføringsperioden skal tilrettelegges for en *kriminalitetsfri* tilværelse etter gjennomført straff» (delmål 6).

Muligheter er et positivt ord. Vi skal legge forholdene til rette for rehabilitering basert på den enkeltes behov. Dette krever imidlertid aktive handlinger også fra de innsattes side. Ingen kan tvinges inn i rehabilitering, men man kan motiveres inn i det. Dette motivasjonsarbeidet skal foregå gjennom hele gjennomføringsperioden.

«Det skal legges til rette for at lovbrøtere kan gjøre en egen innsats for å endre sitt kriminelle handlingsmønster» (del 2 av etatens hovedmål).

Alle

betyr at ingen skal unntas fra denne ambisjonen.

Kultur som tiltak for å hindre isolasjonsskader

Det å havne i et fengsel kan være svært vanskelig for mange. Følgende dikt fra innsatte «Hassanola», med tittelen «Fengselsfugl», sier en del om det:

Fanget langt, langt, langt inni mørket,
Dag og natt, en fengselsfugl.
Er så hjelpeløs, skriker etter
frihet på den mørke cella lenge etter
at lyset forsvinner

Dette og flere dikt skrevet av innsatte i Oslo fengsel er gitt ut i diktsamlingen *Dikt fra fengselet* som kom ut høsten 2004 på Cappelen forlag. Diktprosjektet er en del av norskfaget på skolen i fengselet - Grønland voksenopplæringscenter. Det kan være god terapi å skrive av seg frustrasjonen. I en slik sammenheng gjør skolen i fengselet en stor innsats. I tett samarbeid med Deichmanske bibliotek, som også har to fine filialer inne i fengselet, har skolen arrangert skriveverksteder, hvor forfattere utenfra også bidrar. Disse verkstedene har resultert i mange sterke dikt, som blant annet sier mye om det å sitte isolert på en celle. Et av dem heter «Utenfor innenfor» av «El Paco»:

Med fengselet skal en del
av livet mitt dø.
Jeg vet ikke hva jeg skal si?
Jeg elsker å være innelåst!
Jeg aner neppe hva som skal skje
med meg til slutt.

Et overordnet mål for oss som arbeider i et fengsel, er å hindre isolasjonsskader hos de innsatte som sitter mye på cella. Vi prioriterer arbeidet med aktivisering, men en vanskelig ressurs-situasjon gjør det problematisk å tilfredsstille alle behov. Aktivisering er et vidt begrep som rommer alt fra en times bordtennis til heldags arbeidsplassering eller skolegang. Aktivisering er viktig for å forebygge selvmord, psykiske lidelser og utagering. Derfor har Oslo fengsel nå satset på et tett samarbeid med frivillige organisasjoner som har sagt seg villige til å bidra i denne aktiviseringen. Siste skudd på stammen her er Røde Kors som bidrar med mange frivillige medarbeidere i aktiviseringen av de varetektsinnsatte i Oslo fengsel. Dette bidraget fra de frivillige er også med å normalisere livet til de innsatte. Helt «vanlige» mennesker fra samfunnet utenfor kommer inn for å bidra positivt. Dette har en veldig god virkning.

For innsatte som sitter i varetekt, er det å komme en tur ned på avdelingen til Deichmanske bibliotek i fengselet et lyspunkt i hverdagen. I løpet av de to siste årene har vi gjennomført tre spørreundersøkelser blant varetektsfanger om hva de synes om ulike sider ved virksomhet vår. Et av spørsmålene vi stiller er: «Jeg er fornøyd med det tilbudet biblioteket gir». Maksimal score er 4 og den laveste er 1. Etter første undersøkelsen fikk biblioteket en score på 3,5. Andre gang 3,0 og tredje gang 3,5. Det var det området de innsatte var mest fornøyd med. Kanskje ikke så overraskende, men desto viktigere å bevare et slikt godt tilbud.

Vi forsøker også å ha andre tilbud enn bibliotek på kultursiden for våre varetektsinnsatte. Kunst-

nere utenfra inviteres stadig inn for å bidra i en ellers grå hverdag. Vi har også tilbud til innsatte som ønsker å få utløp for sine kunstneriske evner gjennom musikk, maling, skriving m.m. Vi har tro på kulturen fordi det gir en normalisering av hverdagen og gjennom det hindrer vi isolasjons-skader og andre psykiske problemer.

Kulturens rolle i forhold til rehabilitering

«For meg har dramaen gjort soningen/tiden her inne mye lettere. Og i tillegg har jeg funnet nye sider ved meg selv som jeg aldri trodde jeg hadde. Dramaforestillingen har vært en stor utfordring for meg. Og jeg kunne aldri ha klart det uten støtte fra dramateamet.»

«Jeg håper at tilbudet om dramagruppera er kommet for å bli, og vil på det sterkeste oppfordre de som kommer etter meg, til å benytte seg av dette enestående tilbudet. Hvis man ønsker seg mye moro samt en del utfordringer, er drama-gruppa stedet å være. Jeg skulle ønske alle i fengselet hadde dette tilbudet som vi er så heldig å ha her ved Oslo fengsel avdeling A.»

Dette er to uttalelser, av mange, i en rapport skrevet av dramainstruktør Elin Barth ved Grønland voksenopplæringscenter i Oslo fengsel: Rapport om musikk, dans og dramaundervisning ved Grønland voksenopplæringscenter gjennom 4 år.

Jeg har ved flere anledninger kalt Oslo fengsel for «Kulturfengselet». I Aftenposten 15. desember 2003 uttalte jeg følgende: «Jeg ser hva kultur betyr for de innsatte; de vokser når de kan spille teater eller holde på med musikk. Kultur betyr overskudd.» Kultur i Oslo fengsel er imidlertid ikke bare drama og musikk. Det er også lesing av bøker, skriving av dikt, maling, keramikk og

De mest utlånte bøkene i Moss fengsel første halvdel av 2004:

1. Ordbøker
2. Koranen på diverse språk
3. Historie fra de forskjellige fangers hjemland
4. Klassiske romaner, f.eks. av de store russiske forfatterne
5. Språkkurs
6. Databøker
7. Kriminal-/spenningsbøker
8. Nyere norsk litteratur
9. CD-plater: Klassisk musikk
10. CD-plater: Pop-musikk

annen kreativ virksomhet. Vi satser på mangfold som nevnt innledningsvis.

Det er en etablert sannhet at kultur og helse hører sammen. En rekke offentlige utredninger har de siste årene i økende grad tatt opp sammenhengen mellom kultur og helse. Ved Høgskolen i Telemark er det til og med etablert et tilbud som heter «Kultur for helse». Min påstand er at et mangfoldig kulturtilbud i et fengsel, er et viktig bidrag i rehabiliteringsarbeidet i forhold til den enkelte innsatte. Dette begrunner jeg spesielt med den normaliseringen og alminneliggjøringen kulturen representerer. Det er tre hovedelementer som er viktige for at en person skal kunne klare seg selv. Det er at vedkommende har et sted å bo, et arbeid å gå til eventuelt skoleplass og noen fornuftige fritidsinteresser. Kulturen kan være en viktig bidragsyter for å skaffe en person sunne fritidsinteresser. Mangfoldet skal bidra til at det er aktiviteter som passer alle og som kan være motiverende for fremtiden.

St. meld. nr. 48: 2002 – 2003, *Kulturpolitikk fram mot 2014* trekker opp hovedlinjene for de kulturpolitiske prioriteringene fremover. Meldingen tar spesielt for seg den profesjonelle kunsten, men tar også opp betydningen av et aktivt og engasjerende kulturliv på individ- og samfunnsnivå. I et eget kapittel om Kultur og helse understrekes det at deltakelse i meningsfulle kulturaktiviteter kan medvirke til økt livskvalitet og bedre evne til å mestre egen livssituasjon. Denne stortingsmeldingen bør også legge en del føringer for det arbeidet som skal utøves i et fengsel. Her er det sentralt at klientene får en bedre evne til å mestre egen livssituasjon, uten rus og kriminalitet.

Fengselsbibliotekenes spesielle rolle

I og med at dette er en publikasjon om fengselsbibliotekene, kan det være naturlig å avslutte innlegget med spesiell fokus på dette emnet. Jeg har tidligere nevnt viktigheten av Deichmanske bibliotek i Oslo fengsel. De innsatte har gjort det samme gjennom spørreundersøkelser. Til tross for alt dette positive, opplever fengselsbibliotekene vanskelige økonomiske tider, som igjen har ført til redusert åpningstid og dårligere tilbud til de innsatte. Dramainstruktør Elin Barth har påpekt det viktige samarbeidet hun har med biblioteket i forbindelse med oppsetninger av teaterstykker. Biblioteket skaffer bøker om stykket slik at «skuespillerne» får gode muligheter til å fordype seg i det som skal fremføres. Et svært viktig og nyttig samarbeid.

Min absolutte erfaring er at biblioteket lever opp til sin målsetting som er følgende:

- Å være et miljøskapende sted hvor de innsatte føler seg velkommen og kan hente nye impulser, kunnskap og avkobling.
- Å være et sted for oppdatert informasjon og aktuell litteratur, samtidig som alle grupper skal finne egnet litteratur, uansett nivå og nasjonalitet.
- Å samarbeide med fengselet og skolen om forskjellige aktiviteter.

Bibliotekenes betydning for fremmedspråklig innsatte er uvurderlig. Det er mange innsattes eneste mulighet til å få påfyll og informasjon på sitt eget språk. Et besøk på biblioteket er for mange av disse innsatte ukas absolutte høydepunkt. Dette er spesielt viktig å kunne opprettholde for de innsatte som sitter mye isolert.

Bibliotekene er også en viktig arena for de innsatte som driver med selvstudier. Det er på biblioteket etablert selvstudieplasser hvor de i ro og mak kan sitte uforstyrret i det rette miljøet og forhåpentligvis få god inspirasjon til å fullføre studiet. Her vil det også være muligheter for å få veiledning.

Bibliotekene er også arena for samtalegrupper, diskusjonsforum, skriveverksteder m.m. Det er rett og slett en oase og et fristed hvor man kommer litt bort fra det tradisjonelle fengselsmessige. Det er sunt for alle innsatte å få denne muligheten. Det letter hverdagen for innsatte – og ansatte. Vi får mindre konfrontasjoner, færre uheldige episoder og bedre atmosfære totalt sett.

Vi går mot lysere tider. Det kan derfor kanskje passe med diktet «Vår» av «Adam M. Silve»:

Det er varmere i dag
enn for et par dager siden.
Det er lysere lenger,
akkurat som ute!
Jeg har utsikt over muren,
det er ikke så mye å se ut på,
men jeg kaster et blikk på våren.

Politikere: ta godt vare på fengselsbibliotekene!

ABM-UTVIKLINGS SPØRREUNDERSØKELSE OM BIBLIOTEKTILBUDET VED NORSKE FENGLER

STATISTIKK

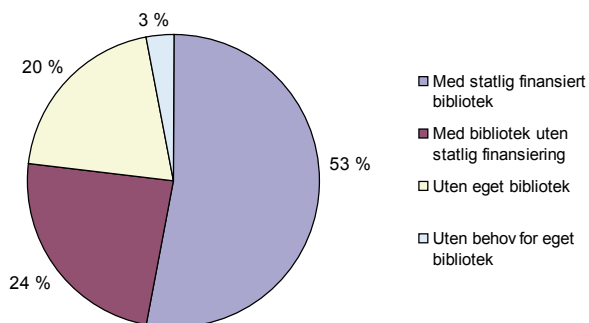
ABM-utvikling samler hvert år inn data fra fengslene som omfattes av ordningen med statlig finansiering av fengselsbibliotek, samt tre andre fengselsbibliotek, til den årlige fengselsbibliotekstatistikken. Denne statistikken gir et godt bilde av virksomheten og tilbudet ved disse fengselsbibliotekene. Det totale bildet av tilbudet ved alle

landets fengsler får vi imidlertid ikke gjennom den årlige fengselsbibliotekstatistikken. For å skaffe en oversikt over landskapet, gjennomførte ABM-utvikling høsten 2003 en spørreundersøkelse om bibliotektilbudet ved samtlige norske fengsler. Fylkesbibliotekene var behjelpelige med å formidle brev og spørreskjema til fengslene. Med to

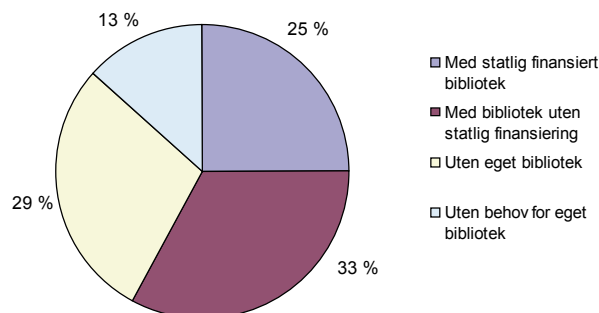
unntak har samtlige institusjoner som ble kontaktet svart, noe som gir en svarprosent på 96.

Datagrunnlaget består av svar fra 52 enheter, der forskjellige avdelinger under en hovedorganisasjon er behandlet separat. Dataene gjelder året 2002. 13 av enhetene har avtale om statlig finansiering av innkjøp av bibliotek tjenester. Ytterligere

Soningsplasser i institusjoner med og uten fengselsbibliotek

Institusjoner med og uten fengselsbibliotek

17 enheter har oppgitt at de har eget fengselsbibliotek, som da finansieres på andre måter enn gjennom statlige overføringer. De resterende 22 har oppgitt at de ikke har eget fengselsbibliotek. Soningsforholdene ved flere av institusjonene gjør det mulig for de innsatte å benytte det ordinære folkebibliotektilbudet på linje med den øvrige befolkningen. Institusjoner der alle innsatte har anledning til selv å besøke folkebiblioteket minst en gang i uken, blir i vår sammenheng betegnet som institusjoner uten behov for eget bibliotek. Av de 22 enhetene som ikke har eget bibliotek, ser det ut til at sju faller inn i denne kategorien¹. I det følgende vil vi derfor operere med fire kategorier av institusjoner: Institusjoner med avtale om

statlig finansiering av fengselsbibliotek (13), med eget bibliotek uten statlig finansiering (17), uten eget bibliotek (15) og uten behov for eget bibliotek (7).

Det er store variasjoner i størrelsen på fengslene, og fengslene med statlig avtale om finansiering dekker i overkant av halvparten av soningsplassene. Om vi ser på hele gruppen av institusjoner som har oppgitt at de har eget bibliotek, så nærmer tallet seg 80 prosent av soningsplassene. Når det gjelder institusjoner uten eget bibliotek, må vi ta i betraktning at noen av dem er så små at det ikke vil være hensiktsmessig å opprette et fullgodt fengselsbibliotek i institusjonen. IFLAs retningslinjer for fengselsbibliotek setter en grense ved 25

Det er håpløst

Det er håpløst å si
at jeg klarer alt jeg vil,
for hver gang jeg ser på deg
greier jeg ikke å si
at en stor del av hjertet mitt
er ditt.

Vår

På kakaoplantasjene blomstrer
det digre Amapolatreet
- for stort til å holde rundt -
med et vell av gule blomster
om våren.

el paco

innsatte. Dersom det er færre innsatte, kan bibliotek tjenester ytes på annen måte enn ved et eget fengselsbibliotek. sju av institusjonene uten eget bibliotek faller i denne kategorien. I noen tilfeller kompenseres institusjoner uten eget bibliotek for dette med andre tiltak, for eksempel fremstilling av innsatte for besøk på det lokale folkebiblioteket, kjøp av bokbussstopp, eller bestilling av medier gjennom betjenter som henter bøker og annet for de innsatte ved et lokalt bibliotek.

Fengselsbibliotek

I spørreundersøkelsen ble det ikke stilt minimumskrav til hva som regnes som eget bibliotek, og det er stor variasjon i omfanget og kvaliteten på bibliotek-tjenestene i fengslene som har oppgitt at de har eget bibliotek. Vi finner godt utbygde tjenester med fagutdannede bibliotekarere, men også hyller med gamle bøker uten noen form for oppfølging i form av målrettet

samlingsutvikling eller tilbud om andre bibliotek tjenester i fengselet.

Det er ikke overraskende at samlingsstørrelse og ressursbruk er større ved bibliotekene som har en avtale om statlig finansiering, enn ved de som ikke har en slik avtale. Det er imidlertid variasjoner innad i gruppene, spesielt for fengselsbibliotekene uten avtale. Kostnadene per soningsplass for et fullgodt bibliotektilbud vil variere med størrelsen på institusjonen. Det er dyrere å levere fullgode bibliotek tjenester til få enn mange brukere. Dette vil være en viktig faktor når det gjelder de statlig finansierte bibliotekene, der utgiftene per soningsplass i stor grad henger sammen med størrelsen på fengslet. Forskjellene i gjennomsnittlig bestand og utgifter per soningsplass indikerer en klar kvalitetsforskjell på bibliotekene i institusjoner med og uten statlig finansiering. Som det fremgår av tabellen, er

institusjonene med avtale om statlig finansiering av bibliotek i gjennomsnitt tre ganger så store som de uten avtale. Dette innebærer at kvalitetsforskjellen er større enn bestand og ressursbruk per soningsplass alene signaliserer. Vi skal se litt nærmere på disse tallene.

Bestand

Blant de statlig finansierte bibliotekene, varierer bestanden mellom 2 000 og 9 850, med et gjennomsnitt på 5 190 enheter. Det er bare fem av bibliotekene uten avtale som har en bestand på mer enn tusen bøker, og i gjennomsnitt har bibliotek uten avtale en bestand på 754 bøker. Det er viktig å merke seg at disse tallene ikke sier noe om kvaliteten på samlingene, og om de bygges bevisst opp for å tilfredsstille behovene til sine brukere. Kommentarer i skjemaene indikerer at den økonomiske situasjonen gjør det vanskelig å drive en målrettet samlingsoppbygging. Det fremgår også at samlingene i mange tilfeller hovedsakelig består av gaver, kulturfondbøker, eldre bøker som har stått lenge på institusjonen og lignende.

Fengselsstatistikken for 2002

	Soningsplasser per institusjon	Bestand per soningsplass	Lønnsutgifter per soningsplass	Medieutgifter per soningsplass
Inst. med statlig finansiert bibliotek	123	42	2 377	432
Inst. med bibliotek uten statlig finansiering	42	18	178	127
Totalt	77	27	1 302	259

viser at 15 prosent av de innsatte har annet statsborgerskap enn norsk. Dette representerer en utfordring for bibliotekene når det gjelder bøker på andre språk. Av de 30 institusjonene med eget bibliotek, har 20 oppgitt at de har innsatte som ikke er norske, tre at de ikke har utenlandske innsatte, og sju har ikke besvart spørsmålet. 11 av bibliotekene i institusjonene med utenlandske innsatte hadde ikke bøker på andre språk enn norsk, men de fleste av disse låner inn dette. Dette gjelder alle bibliotekene med avtale om statlig finansiering. Tre av bibliotekene uten avtale, verken har eller låner inn bøker for fremmedspråklige, selv om de har utenlandske innsatte.

I undersøkelsen er det spurt etter bokbestand, i tillegg har institusjonene svart på om de har andre medier i samlingene sine. Samtlige statlig finansierte bibliotek oppgir at de har lydbøker, språkkurs og tidsskrifts-/avisabonnement, og syv oppgir at de har musikk. Når det gjelder fengsel uten avtale, ser vi at de i liten grad har andre medier enn bøker. To oppgir at de har lydbøker, og to oppgir at de har språkkurs. Undersøkelsen sier

ikke noe om størrelsen på samlingene av andre medier. Den årlige fengselsbibliotekstatistikken som innhentes for de statlig finansierte bibliotekene, er mer detaljert. I 2003 utgjorde andre medier enn bøker i gjennomsnitt 6,6 prosent av den totale bestanden ved disse bibliotekene. Variasjonene er imidlertid store, og spenner fra 26 til 1 556 medier, dvs. fra 0,5 til 24,9 prosent av den totale mediebestanden. Ett av bibliotekene opplyser at innkjøp av lydbøker for lesesvake nå er utelukket innenfor mediebudsjettet. Svarene fra bibliotekene uten avtale viser at tilbudet av andre medier er svært lite i denne gruppen fengselsbibliotek.

Økonomi

Det er stilt spørsmål om to poster når det gjelder utgiftene til fengselsbibliotek: lønn og sosiale utgifter, og utgifter til innkjøp av medier. Som nevnt over gjenspeiler ikke størrelsen på samlingene ved biblioteket uten videre kvaliteten på tilbudet. For at samlingene også skal ha en god kvalitet, kreves det en målrettet samlingsoppbygging med behovene til brukerne for øyet samt midler til å opprett-

holde samlingenes aktualitet. Mediebudsjettene til bibliotekene er viktig for å utfylle bildet som mediebestand tegner.

Blant bibliotekene som har avtale om statlig finansiering, brukes det i gjennomsnitt 53 128 kr på medier. Det er imidlertid store variasjoner, og beløpene varierer fra 1 000 kr til 132 000 kr. I spørreskjemaet var det også mulig å komme med kommentarer. Noen av de som svarte, benyttet seg av denne muligheten. Av bibliotekene som har avtale med ABM-utvikling, oppgir seks institusjoner enten at de har vært nødt til å kutte i mediebudsjettene, eller at mediebudsjettene ikke er tilfredsstillende. Blant bibliotekene som ikke har avtale, brukes det i gjennomsnitt 5 406 kr på medier, dvs. 127 kr per soningsplass. Det er imidlertid store variasjoner mellom bibliotekene i denne gruppen, og åtte av dem har oppgitt null kroner til medier.

Blant bibliotekene som har avtale, brukes det i gjennomsnitt 292 220 kr på lønn, mens det tilsvarende tallet for bibliotek uten avtale er 7 575. I bibliotekene uten avtale er det i mange tilfeller ikke satt av

Mørke kanter.

personal- eller lønnsressurser spesielt til å yte bibliotek tjenester. Det er oppgitt at fengselsbetjenter vil være behjelpelige ved behov, eventuelt at innsatte holder orden i samlingen. I flere tilfeller består bibliotektilbudet av en bokhylle som innsatte kan låne bøker fra, men uten at dette betjenes eller følges opp på noen måte. Det er således 11 av bibliotekene i denne gruppen som har ført kr null i lønnsutgifter.

Flere av de statlig finansierte bibliotekene benytter kommentarfeltene til å gi uttrykk for at den økonomiske situasjonen har blitt svært vanskelig. Dette skyldes hovedsakelig prisveksten på bøker, som har vært langt sterkere enn den generelle prisveksten, og økningen i lønninger. I enkelte tilfeller er også bibliotekene som leverer bibliotek tjenester ført opp som finansieringskilde i tillegg til staten, noe som indikerer at de yter tjenester, ut over det som dekkes av den statlige bevilgningen. Det kan også være tilfeller der fengselsbiblioteket trekker veksler på folkebiblioteket som leverer tjenestene ut over det som dekkes av avtalen, uten at dette kommer klart til syne i

sammenheng med lønns- og medieutgiftene til fengselsbiblioteket.

Personalressurser

Ved fengselsbibliotekene som omfattes av den statlige ordningen, utfører bibliotekarer fra folke- eller fylkesbiblioteket til sammen 9,2 årsverk, eller 0,7 årsverk per bibliotek. I tillegg kommer innsatte ved fengslene som bidrar med 3,1 årsverk. Til sammen utføres det dermed 0,95 årsverk per fengselsbibliotek i denne gruppen.

To av institusjonene som ikke har avtale, har ikke besvart spørsmålet om antall personer som jobber ved biblioteket. I ett av tilfellene opplyses det at fengselsbetjentene tar seg av dette i sin daglige tjeneste, og begge institusjonene har oppgitt null kr i lønnsutgifter. Dette er tolket som at det ikke er satt av personalressurser spesielt til å yte bibliotek tjenester. Det er dermed bare ved ni av disse institusjonene det er satt av timeressurser til bibliotek tjenester, og det er bare ved seks av disse det er ført lønnsutgifter i forbindelse med arbeidet som blir gjort. Til sammen utføres det 1,2 årsverk ved disse insti-

tusjonene, det vil si 2,7 timer per uke i gjennomsnitt per institusjon. Det varierer om det er personale fra folke-/fylkesbibliotek, ansatte ved fengslet eller innsatte ved fengslet som utfører arbeidet. Ved fire av bibliotekene er det bibliotekarer fra folke- eller fylkesbibliotek. Dette dreier seg om et tredjedels årsverk til sammen, eller så vidt over tre timer per uke i snitt for disse fire bibliotekene. Ved ett av disse bibliotekene bidrar også ansatte ved fengslet med tre timer per uke. Ved de resterende fem bibliotekene er det i to tilfeller bare innsatte som driver tjenesten, og for de øvrige er det ansatte ved fengslet alene eller sammen med innsatte som driver tjenesten.

Annet bibliotektilbud enn eget bibliotek

I en del tilfeller suppleres fengselsbibliotekene med andre tjenester. Åtte av bibliotekene ved institusjoner uten avtale om statlig finansiering oppga at de i 2002 hadde depotordning, der folkebibliotek setter ut bøker ved institusjonen. En av disse avtalene ble imidlertid sagt opp ved årsskiftet. To institusjoner oppgir at det bestilles

bøker fra folkebiblioteket, og en institusjon oppgir at de besøker folkebiblioteket ved behov. En av institusjonene har også nylig inngått avtale om månedlig bokbusstopp.

Det er også slik at det kan være forskjellige soningsforhold for innsatte på en og samme institusjon. For noen vil derfor muligheten til å besøke folkebiblioteket være større enn for andre. Dette vil for eksempel kunne gjelde i tilfeller der samme institusjon har både åpne og lukkede avdelinger.

Hvor mange fengselsbibliotek har vi egentlig?

Av det vi har sett, må vi kunne konkludere med at bibliotekene som ikke har avtale om statlig finansiering, stort sett har et svært mye dårligere tilbud enn bibliotekene som har en slik avtale. I spørreundersøkelsen ble det ikke satt minimumskrav til hva som skulle regnes som eget bibliotek, og en kan stille spørsmålsteget ved om det er rimelig å karakterisere tjenestene som ytes som bibliotek. Flere av institusjonene som har oppgitt at de har eget bibliotek, har en boksamling som utvikles på tilfeldig vis gjennom gaver, uten at det er

satt av midler som er øremerket medieinnkjøp. Flere har heller ikke avsatt personalressurser, eller personalressursene som er avsatt, inngår i den vanlige tjenesten til fengselsbetjentene når de er på vakt. Dersom vi skulle stille som minimumskrav for betegnelsen bibliotek at det er øremerket økonomiske ressurser både til personale og samlingsutvikling, uten å stille krav til størrelsen på beløpene, ville 14 av bibliotekene uten avtale om statlig finansiering falle utenfor definisjonen. Selv om det er noe usikkerhet knyttet til kvaliteten på dataene på dette punktet, er det likevel klart at dersom vi skulle stille noen rimelige minimumskriterier for definisjonen av bibliotek, ville mange av bibliotekene i denne kategorien neppe kvalifisere for betegnelsen. Kommentarene i enkelte av skjemaene peker også i den retning:

«Fengslet får låne bøker fra biblioteket samt har en del egne bøker.»

«Biblioteket «drives» ved at en rekke «gamle» bøker har blitt stående her. Ingen utskifting eller kontroll fore-

går. Biblioteket er således ubemannet.»

«Vi har egentlig ikke bibliotek, men en del hyller med bøker. Innsatte har tilgang til disse når de har fellesskap om ettermiddagen.»

«Det vil si hyller med bøker som står åpent, slik at alle kan hente bøker selv.»

Institusjoner uten eget bibliotek

22 av institusjonene i undersøkelsen oppga at de ikke har eget bibliotek. sju av disse ble skilt ut i en egen gruppe uten behov for eget bibliotek. Dette er institusjoner der alle innsatte har mulighet til å oppsøke det ordinære folkebiblioteket minst en gang per uke. 15 institusjoner har dermed ikke eget bibliotek, og gir heller ikke alle innsatte mulighet til selv å benytte det ordinære folkebiblioteket minst en gang i uken.

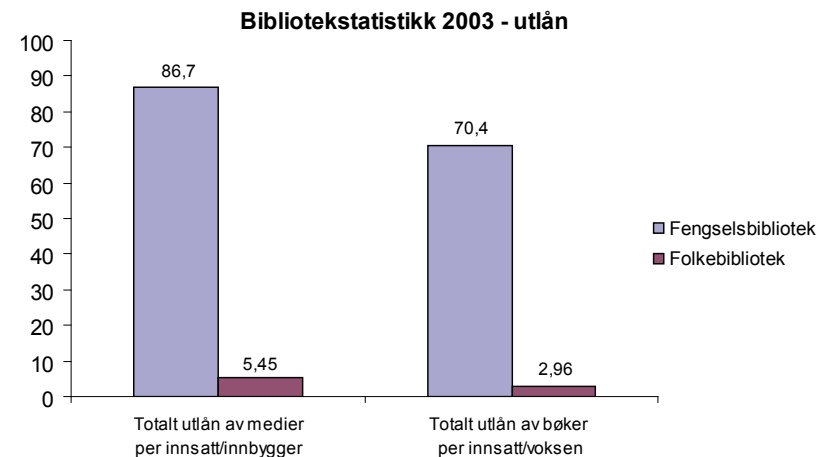
De 15 institusjonene som ikke gir alle innsatte mulighet til å benytte det ordinære folkebiblioteket ukentlig, har 604 soningsplasser, eller ca. 20 prosent av soningsplassene ved institusjonene i undersøkelsen. Av disse er det 12 institusjoner,

med til sammen 396 innsatte, som gir de innsatte en eller annen form for bibliotektilbud. De andre 3 institusjonene har ikke noe tilbud til sine innsatte.

Tilbudet til de innsatte består i stor grad av å besøke folkebiblioteket og å bestille bøker fra folke- eller fylkesbiblioteket eller eventuelt en kombinasjon av disse to mulighetene. Dette blir administrert av fengselsbetjenter. Enkelte av institusjonene har også noen bøker stående til bruk for de innsatte. De to avdelingene ved Trondheim fengsel får besøk av bokbuss ukentlig.

Utlånstill fra bibliotekstatistikken for 2003

ABM-utvikling samler hvert år inn fengselsbibliotekstatistikk. Statistikken er mer omfattende enn undersøkelsen som er presentert her, og gir blant annet grunnlag for å si noe om bruken av tilbudet. Denne statistikken omfatter 16 fengselsbibliotek i 15 institusjoner, herunder alle fengselsbibliotekene med avtale om statlig finansiering. Bildet som tegnes, er at fengselsbibliotekene er et svært populært og viktig tilbud. En sammenligning med utlånstillene ved fengsels-

bibliotekene med utlånstillene ved folkebibliotekene utenfor fengslene, viser dette klart.

I gjennomsnitt ble det lånt ut 86,7 medier per innsatt, noe som er 15,9 ganger så mye som folkebibliotekenes utlån per innbygger. Denne sammenligningen tar imidlertid ikke høyde for at folkebibliotekenes utlån av medier beregnet på barn, er langt høyere enn utlånet av medier for voksne i forhold til størrelsen på målgruppene. Ettersom fengslene ikke har innsatte under 15 år (definisjonen av barn i folkebibliotekstatistikken), er det kanskje mer interessant å sammenlikne utlånet til innsatte per innsatt med folkebibliotekenes utlån av medier beregnet på voksne

per voksen. Datagrunnlaget gir oss ikke mulighet til å gjøre denne sammenlikningen for AV-medier, og den er derfor avgrenset til bokutlånet. Det viser seg da at fengselsbibliotekenes bokutlån per innsatt var 23,7 ganger så høyt som folkebibliotekenes utlån av bøker for voksne per voksen.

¹ I undersøkelsen ble det ikke stilt direkte spørsmål om dette. Vi har tatt utgangspunkt i svarene og kommentarene til spørsmålet «Har de innsatte annet bibliotektilbud (for eksempel anledning til å besøke det lokale folkebiblioteket)?» Det er derfor knyttet noe usikkerhet til tallet.

INTERNASJONALE FØRINGER OG RETNINGSLINJER

Internasjonale føringer

De innsattes samfunnsmessige rettigheter er understreket i internasjonale konvensjoner og avtaler. Her følger en oversikt over de viktigste konvensjonene og avtalene i forhold til innsattes rettigheter til bibliotek og litteratur.

Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners

Forente nasjoner (FN) har utarbeidet minsteregler for behandling av innsatte i *Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners*. I punkt 40 sies det at: «Every institution shall have a library for the use of all categories of prisoners, adequately stocked with both recreational and instructional books, and the prisoners shall

be encouraged to make use of it.»

De europeiske fengselsregler

De europeiske fengselsregler er Europarådets rekommendasjon nr. R (87) 3 og ratifisert av Norge. Disse reglene bygger på FNs *Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners*. I *De europeiske fengselsregler* sies det: «Hver anstalt skal ha et bibliotek som kan benyttes av alle kategorier fanger. Biblioteket skal være forsynt med et bredt utvalg bøker både for underholdning og utdanning. Fangene skal oppmuntres til å bruke biblioteket. Så langt mulig, skal fengselsbiblioteket organiseres i samarbeid med samfunnets bibliotekvirksomhet.»

UNESCOs manifest om folkebibliotek

Her fremheves folkebibliotekets rolle for alle grupper i samfunnet: «Frihet, fremgang og utvikling i samfunnet og for den enkelte er grunnleggende menneskelige verdier. Disse mål kan bare nås dersom godt opplyste borgere er i stand til å utøve sine demokratiske rettigheter og delta aktivt i samfunnslivet. En tilfredsstillende utdanning og fri og ubegrenset tilgang til kunnskap, tenkning, kultur og informasjon er forutsetninger for en konstruktiv deltakelse og for demokratiets utvikling. Folkebiblioteket, den lokale innfallsporten til kunnskap, utgjør et grunnleggende vilkår for livslang læring, evne til å treffe egne beslutninger og kulturell

utvikling for den enkelte og ulike grupper i samfunnet.»

Charter for the Reader

Charter for the Reader ble godkjent av the International Book Committee på den «23rd Congress of the International Publishers Association» i New Dehli januar 1992. Teksten ble senere bifalt av UNESCO. Det er understreket i *Charter for the Reader* at det å lese er en universell rettighet.

Opplæring i fengsel

Den europeiske komiteen om kriminalitetsproblem (CDPC) la i 1998 fram en omfattende rapport om *Education in Prison*. I forlengelse av rapporten kom Europarådet med 17 rekommendasjoner hvor de ber med-

lemsstatene ta hensyn til disse i arbeidet med opplæring i fengsel. Disse rekommendasjonene er nedfelt i *Opplæring i fengsel*. To av rekommendasjonene forutsetter at de innsatte har tilgang til bibliotek: 1. Alle fanger skal ha tilgang til opplæring, som er forutsatt å bestå av klassemøter, yrkesopplæring, kreative og kulturelle aktiviteter, fysisk fostring og sport, sosial opplæring og muligheter for å bruke bibliotek. 10. Fanger bør ha direkte tilgang til et velforsynt bibliotek minst en gang per uke.

Internasjonale retningslinjer

The International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) har utarbeidet retningslinjer for bibliotektje-

Øyne lyver aldri

Jeg tenker på deg,
uten deg er jeg
fortapt.

Du, bare du
kan se dypt
i hjertet mitt,
se et stort
sår.

Dagene, nettene, timene,
minuttene og sekundene
savner jeg deg.

hassanola

nester i fengslene. IFLA jobber med internasjonale biblioteksaker for alle typer bibliotek. IFLA er en komplisert organisasjon, men mye av arbeidet skjer i seksjonene som representerer ulike typer bibliotekvirksomhet. Seksjonen som jobber med fengselsbibliotek er «Libraries Serving Disadvantaged Persons Section» (LSDP Section). Seksjonen dekker også bibliotek tjenester til eldre, funksjonshemmede og pasientbibliotek. IFLA vektlegger viktigheten av å utarbeide gode bibliotektilbud i fengslene. De mener at gjennom å satse blant annet på bibliotek og rehabilitering av de innsatte, kan bibliotekene være med på å begrense tilbakefall hos de innsatte. Slik kan noe som i utgangspunktet er en utgift, være med på å redusere tilbakefallet blant kriminelle og slik være med på å kutte samfunnets kostnader.

IFLA har en konferanse hvert år. Seksjonene utarbeider også Guidelines, det vil si retningslinjer for biblioteksservice innen ulike områder. Når IFLA utarbeider retningslinjer, tar de utgangspunkt i at de skal brukes av bibliotek i alle deler av verden, ikke bare i Europa og

Nord-Amerika. Retningslinjene skal passe for å bygge opp virksomhet som ikke finnes og for å forbedre eksisterende bibliotek. IFLA sine retningslinjer for fengselsbibliotek ble første gang utgitt i 1992. Revidert utgave kom i 1995 med tittelen *Guidelines for Library Services to Prisoners*.

IFLA er i gang med en tredje revidert utgave av retningslinjene for fengselsbibliotek. Disse ventes klare i løpet av 2005. Revisjonsarbeidet startet med en spørreundersøkelse. IFLA ønsket å samle inn informasjon om status og nivå på bibliotek tjenestene til fengslene i så mange land som mulig. Spørreskjemaet ble sendt via Internett til alle land. De fikk svar fra Estland, Italia, Brasil, Nederland, Kroatia, Australia og flere andre. Nivået på fengselsbibliotekene varierer mye fra land til land. Det finnes fortsatt land hvor enkeltpersoner eller organisasjoner forsøker å etablere basistjenester og land med en lovgivning som slår fast at bibliotek tjenester skal finnes som en del av omfattende fengselsundervisning, rehabilitering og rekreasjon i fengslene. Mange land har lang erfaring i å

tilby bibliotek tjenester i fengslene, og noen land, blant annet USA og Storbritannia, har også utarbeidet retningslinjer og standarder som brukes i planleggingen og utviklingen av bibliotekenes ressurser.

Den tredje utgaven av retningslinjene for bibliotek tjenester i fengslene vil overlappet mye av innholdet i de to første utgavene. Tredje utgave inneholder nye kapitler i forhold til planlegging, ulike modeller for drift av bibliotek i fengslene, informasjonsteknologi og markedsføring av fengselsbibliotekene. Fortsatt er den grunnleggende filosofien at de innsatte har rett til å få tilgang til litteratur og informasjon. Det vektlegges også at fengselsbiblioteket skal hjelpe til med å forberede de innsatte til løslatelse. Dette skal skje gjennom å lære dem å bruke bibliotekets ressurser på beste måte.

Moske.

HISTORIKK

Før 1976

Bibliotektilbud til innsatte i norske fengsler har lange tradisjoner. I 1850 ble encellesystemet innført, noe som førte til isolering fra andre innsatte. Tilbudet om litteratur skulle blant annet motvirke de negative virkningene isoleringen kunne medføre. I samlingene ble det lagt vekk på religiøs og oppbyggelig litteratur, og det var som regel presten som tok seg av oppgaven som samlingsstyrer. Boksamlingene besto dels av bøker som fengslene selv kjøpte, og dels av gaver som fengslene mottok.

I *Håndbok over norske biblioteker* utgitt av Norsk bibliotekforening i 1924 er fire fengselsbibliotek omtalt:

Om biblioteket i Botsfengslet

står det: Botsfengslets fangebibliotek; stiftet 1851, reorg. 1922; 7100 b. (herav 1 200 b. tidsskr.) overveiende historisk og religiøs litt. samt skjønnlitt., for øvrig bøker, innbefattet en rekke lærebøker innen alle fag, intet fast budgett, til bokkjøp og innb. Brukes årlig 3 à 400 kr., eget lokale; trykt reglement; forbeholdt fangene; adgang til å få låne 300 oktavsider pr. uke; 1922/23 300 låntagere, utlånt ca. 15 000 b.; trykt katalog: Utlåns-katalog I-II, Kra. 1918; håndskreven kortkatalog; fast tilvekstkatalog; sorterer under fengselspresten (sogneprest Holm); bibliotekar: lærer Bulien; 2 fanger fungerer som assistenter.

De andre fengselsbibliotekene omtalt i håndboken er

Akershus landsfengsels bibliotek (ca 7000 bind), Biblioteket ved Fengslene og arbeidshuset for kvinner, Storgata 33, Oslo (ca 3600 bind) og Boksamlingen i Kristiania kreds fengsel (ca 1800 bind).

I 1948 var det til sammen ca 50 000 bøker i norske fengsler. Bokbestanden var tilfeldig sammensatt og besto av til dels gamle og uaktuelle titler. Samlingene var lite egnet til å fremme leselyst. Flere fengsler mottok etter hvert tilbud fra det lokale folkebibliotek, gjennom jevnlig besøk av en bibliotekar eller med depotordninger med bøker. Fengselsreglementet fra 1961 fastsatte i § 58.2 at alle anstalter skulle ha boksamling som fortrinnsvis skulle bestyres av en overordnet tjenestemann.

Kartlegging i 1976

I 1976 ble det foretatt en kartlegging av hva som fantes av bibliotektilbud i fengslene. Rapporten som fulgte viste at det ble avsatt til sammen kr 77 000 til bokinnkjøp i norske fengsler. Budsjettene varierte fra fengsel til fengsel. I ett fengsel var budsjettet på kr 15 000, andre hadde kun kr 200 til årlige bokinnkjøp. Med en gjennomsnittlig bokpris på ca. kr 50 ga sistnevnte lite tilvekst av bøker til fengslene.

Det ble fremmet krav om at det skulle være bibliotekjeneste i fengslene og foreslått tiltak som skulle være med å heve standarden på tjenesten. Konkrete forslag var blant annet at bibliotekjenestene burde omfatte samlinger med bøker, oppslagsverk og aktuelle tids-

skrifter, og at det skulle tilbys profesjonell veiledning gjennom bibliotekfaglig personale.

Folkebibliotekene ville ikke make å gi et slikt tilbud uten noen form for økonomisk kompensasjon. En av hovedkonklusjonene i rapporten var derfor at bibliotekjenestene i anstaltene skulle finansieres av departementet med ansvar for bibliotekene (den gang Kirke- og undervisningsdepartementet). For de midlene som ble stilt til rådighet, skulle det kjøpes bibliotekjenester i form av bøker og bibliotekarhjelp fra folkebiblioteket i kommunen hvor fengslet var plassert, alternativt skulle de store anstaltene ha egne bøker og bibliotekar. Verken Fengselsstyret eller Kirke- og undervisningsdepartementet hadde

Personlig utvikling...

Man må vikle seg ut av situasjonen, før man kan utvikle seg. Og utgangspunktet vil alltid være på innsiden.

Fremdrift...

Fremdrift er forover, om det er i den retningen du har bestemt deg for å gå.

I mørket...

I mørket finner du lyset om det er lyset du tar med deg inn.

Nytt er farlig...

Om alt nytt er farlig hva er et barn da?

frank andersen

De mest utlånte titlene i Ila fengsel første halvdel av 2004:

1. Skagen, Fredrik: Nattsug.
1. Flytlie, Knut T.:
Vitaminrevolusjonen: trim ditt immunforsvar med vitaminer og mineraler: slik får du bedre helse og mer energi
1. Beevor, Antony: Stalingrad
4. Suppeboken
4. Stay Awake: Various Interpretations of Music from Vintage Disney Films
7. Elton John: Love Songs
7. Queen Made in Heaven
9. Guillou, Jan: Ondskapen
9. Vestens tenkere
9. Flakeid, Kolbein Gjest: dikt
9. Classic Blues: Guitar Jam with Songbook
9. Hvem lurte Roger Rabbit?

innvendinger til konklusjonene i utredningen. Det ble antydnet en kostnadsramme for en eventuell omorganisering, og utarbeidet forslag til prøveordninger med faste bibliotekavdelinger i fengslene.

Prøvedrift fra 1979

Den første prøvedriften med fengselsbibliotek startet i 1979/1980. Det ble lagt vekt på at fengslene som ble med i prosjektet, skulle være av forskjellige typer fengsler, av ulik størrelse og med geografisk spredning. Fire fengsler ble valgt ut til å få eget bibliotek i fengslenes lokaler. Det var Ila landsfengsel og sikringsanstalt i Akershus, Åna kretsfengsel i Rogaland, Tromsø kretsfengsel i Troms og Berg kretsfengsel i Vestfold.

Det viste seg snart at prøveprosjektet var meget vellykket. I et brev datert 2. desember 1981 sier de innsatte ved Ila landsfengsel: «I første rekke ønsker vi å overbringe vår varme takk for den forandring og store forbedring som har funnet sted etter at NN overtok ledelsen og reorganiseringen. Biblioteket er i dag ikke til å kjenne igjen fra tidligere. Kvaliteten har blitt hevet over hele linjen, takket

være hennes evner, fagkunnska- per og innsikt. Vi har i dag et bibliotek som vi begynner å bli stolte av, men som fremfor alt er en kilde til glede og inspira- sjon i en ellers grå tilværelse. NN har ytet en uvurderlig hjelp til oss alle her oppe, ikke minst gjennom sin kyndige veiledning i valg av bøker og emner, hvor hun utrettelig har bistått oss med sikre råd til enhver tid.»

I tillegg til positive tilbake- meldinger var det høyt utlån i fengselsbibliotekene. Det ble registrert et gjennomsnitt på 47 utlån per innsatt per år. Utlånet i fengslene var dermed ti ganger så høyt som gjennomsnittlig utlån til landets innbyggere i folkebibliotekene. De høye utlånstallene og positive tilbake- meldingene viste at det var et behov for bibliotek tjenester i fengslene med stor verdi for de innsatte og stort potensiale for bruk. I kulturmeldingen fra 1982 (St.meld. nr. 23 (1981-82) *Kulturpolitikk for 1980-åra*) blir fengselsbibliotekets stilling tatt opp: «I 1976 gjennomførte Fengselsstyret i samarbeid med Statens bibliotektilsyn ei kart- legging av bibliotektenesta i fengsla. Trass i lange tradisjonar med bibliotekteneste i desse

institusjonane, viste det seg at standarden jamt over var låg, og at biblioteka hadde få eller ingen tilbod til t.d. leseveike.» Det sies også at: «For å få til eit likeverdig tilbod til alle fengsel, må staten vere villig til å betale for desse tenestene.» I 1980 ble det bevilget kr 300 000 til prøveprosjektet. Prosjektet var i utgangspunktet toårig, men ble forlenget ut 1983.

Permanent drift fra 1984

Ved budsjettbehandlingen i 1983 vedtok Stortinget at ordningen skulle bli permanent fra og med 1984. Samtidig ble det bevilget midler til å utvide ordningen med et fengselsbibliotek i Bergen kretsfengsel. I 1986 ble det etter ønske fra Justisdepartementet inngått avtaler om et begrenset bibliotektilbud i Kristiansand, Larvik, Moss og Stavanger kretsfengsler. Disse avtalene er inngått mellom de respektive fengslene og folkebibliotekene med avtale om jevnlig besøk av bibliotekar og bestilling av bøker.

Plan for opprustning av fengselsbibliotekene

Statens bibliotektilsyn utarbeidet i 1992 en plan for å ruste

opp bibliotektenestene i fengslene. Målet var at det innen 1999 skulle være tilnærmet full dekning for bibliotektenester i fengslene. Et av forslagene var at fengslene uten bibliotek burde få bibliotektilbud gjennom utvidelse av det generelle folkebibliotektilbudet i kommunen og bruk av bokdepot, bokbussstopp og lignende.

I Stortingets behandling av budsjettet for 1996 ble det gitt en tilleggsbevilgning på kr 500 000 til fengselsbibliotekene. I Post 62, Andre bibliotektenester i B.innst. S.nr. 2 (1995-1996) foreslås det en tilleggsbevilgning på kr. 500 000 per år over fem år: «Komiteen sine medlemmer frå Senterpartiet, Høgre, Sosialistisk Venstreparti og Kristeleg Folkeparti meiner tida no er inne for ein opptrappingsplan på 5 år for statlege fengselsbibliotek. Løyvinga pr. år bør vere 500.000 kr slik at fengsel som har venta i årevis, kan få bibliotektenester. Innsette i fengsel med bibliotek låner langt fleire bøker enn det som elles er vanleg. Fengselsbiblioteka er viktige, ikkje berre som kjelder til oppleving, men også når det gjeld opplæring og lesetrening, miljø og sosial trening i institusjonane».

Tilleggsbevilgningene ble imidlertid ikke fulgt opp i budsjettet for 1997, og planen for opprusting av bibliotektenestene i fengslene stoppet opp. Etter dette har situasjonen for fengselsbibliotekene blitt stadig vanskeligere. Dette skyldes i hovedsak to faktorer. Den ene er at det har gått langsomt med utbyggingen av nye fengselsbibliotek. Mens det fra 1983-1988 ble opprettet ti fengselsbibliotek, har det kun blitt opprettet to nye fengselsbibliotek i perioden etter dette; Skien fengsel i 1996 og Ringerike fengsel i 2001. Den andre faktoren er at bevilgningene til fengselsbibliotekene har stagnert og ikke fulgt den reelle prisutviklingen.

LITTERATUR

- The Big Book Share. 2004:
The Reading Agency. St. Albans. URL: <http://www.readingagency.org.uk/>
- Bramness, Hanne, red. 2004:
Dikt fra fengselet. Oslo, Cappelen
- Charter for the reader. 2001:
I Guidelines for Library Services to Persons with Dyslexia
The Hague, IFLA Headquarters. URL: <http://www.ifla.org/>
- De europeiske fengselsregler.
1987: *Rekommandasjon nr. R(87)3*. Strasbourg, Europarådet
- Eikeland, O.-J. og Manger, T.
2004: *Innsette i norske fengsel: Utdanning og utdanningsønske*. Bergen, Fylkesmannen i Hordaland, Utdanningsavdelinga
- Friestad, Christine og Skog Hansen, Inger Lise. 2004:
Levekår blant innsatte. Fafo-rapport 429. Oslo, Fafo
- Familie-, kultur- og administrasjonskomiteen: *B.innst. S.nr. 2 (1995-1996)*. Innstilling fra familie-, kultur- og administrasjonskomiteen om bevilgninger på statsbudsjettet for 1996 vedkommende Finans- og tolldepartementet, Kulturdepartementet, Sosial- og helsedepartementet, Barne- og familiedepartementet og Administrasjonsdepartementet. URL: <http://www.stortinget.no/>
- Frisvold, Øivind. 1979: *Bibliotekjenten i fengselsvesenets anstalter*. 2. utg. Oslo, Fængselsstyret i samarbeid med Statens bibliotektilsyn
- Gjerstad, Ingvild. 15.12.2003:
Satser på kultur bak murene. I Aftenposten nettutgaven. URL: <http://www.aftenposten.no/>
- Kaiser, Frances E., red. 1995:
Guidelines for Library Services to Prisoners. 2nd rev. ed. International Federation of Library Associations and Institutions IFLA Professional Reports, No. 46. The Hague, IFLA Headquarters
- Kraftverk*: Nr 2, 2002: Bergen, Bergen kommune

Kraftverk: Nr 4, 2002: Bergen, Bergen kommune.

KUF. *Læreplanverket for den 10-årige grunnskulen*. 1996: Det kongelige kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet

Lehmann, Vibeke. 1999: *Prison Librarians Needed: A Challenging Career for those with the right Professional and Human Skills*. The Hague, IFLA Headquarters. URL: <http://www.ifla.org/>

Lehmann, Vibeke. 2003: *Planning and Implementing Prison Libraries: Strategies and Resources*. The Hague, IFLA Headquarters. URL: <http://www.ifla.org/>

Lov om folkebibliotek (Bibliotekloven). 1985: Oslo, Kultur- og kirke departementet. URL: <http://www.lovdatab.no/>

Lov om gjennomføring av straff m.v. (Straffegjennomføringsloven). 2001: Oslo, Justis- og politidepartementet. URL: <http://www.lovdatab.no/>

Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (Opplæringslova). 1998: Oslo, Utdannings- og forskningsdepartementet. URL: <http://www.lovdatab.no/>

Lund, A. (2004): *Fire skolars bruk av informasjons- og kommunikasjonsteknologi*. Institutt for Lærerutdanning og Skoleutvikling. Oslo,

Dikt om livet her inne

Vi våkner hver dag
med forskjellige tanker,
hver eneste dag
forskjellige.

Vi har ikke kontroll
over når vi skal spise,
vaske oss og sove,
ingenting er vårt,
det eneste er det vi selv
består av
og tankene.

Noen ganger må jeg le av alt.
Å oppleve den smerten
er deilig.

En sterk tro har jeg,
så sterk at hvis
jeg hadde vært et annet sted
og fått dødsstraff,
ville jeg tatt den.

Livet mitt er ingenting.
Det å sitte her i fengselet
er ingenting,
jeg har en lang dom,
det er ingenting.

ali

- Universitetet i Oslo
- Manifest om folkebibliotek.* 1995: Oslo, Den norske nasjonalkommisjon for Unesco
- Opplæring i fengsel.* 1990: Rekommandasjon nr. R(89) 12. Strasbourg, Europarådet. URL: <http://www.epea.org/>
- Program for digital kompetanse 2004-2008.* 2004: Oslo, Utdannings- og forskningsdepartementet
- Rafste, Elisabeth Tallaksen. 2001. *Et sted å lære eller et sted å være?* En case-studie av elevers bruk og opplevelse av skolebiblioteket. Oslo, Universitetet i Oslo
- Reglement for folkebiblioteket: veiledende retningslinjer.* 1993: Oslo, ABM-utvikling. URL: <http://www.abm-utvikling.no/>
- St.meld. nr. 22 (1999-2000): *Kjelder til kunnskap og oppleving: om arkiv, bibliotek og museum i ei IKT-tid og om bygningsmessige rammevilkår på kulturområdet.* Oslo, Det kongelige kulturdepartement
- St.meld. nr. 23 (1981-82) *Kulturpolitikk for 1980-åra.* Oslo, Kyrkje- og undervisningsdepartementet
- St. meld. nr. 27 (1997-98): *Om kriminalomsorgen.* Oslo, Justis- og Politidepartement
- St.meld. nr. 48 (2002-03): *Kulturpolitikk fram mot 2014.* Oslo, Kultur- og kirkedepartementet
- Skardhamar, Torbjørn. 2002: *Levekår og livssituasjon blant innsatte i norske fengsler.* Hovedfagsoppgave i kriminologi. Oslo, Universitetet i Oslo
- Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners.* 1977: Geneva, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. URL: <http://www.unhchr.ch/>
- Statistikk for bibliotek og museum* 2003. 2004: ABM-skrift #11. Oslo, ABM-utvikling
- Viljugrein, T. 2002: *Skule, språk og fengsel.* Undervisning av mannlige minoritetsspråklige fanger i fire norske fengsler.
- Bergen, Statens utdanningskontor i Hordaland
- Øgrim, L. 2004: *Fleksibel læring for straffedømte.* Bergen, Fylkesmannen i Hordaland, Utdanningsavdelinga
- Å lære bak murene: nordisk kartlegging av fengselsundervisningen.* 2003: TemaNord; 2003:549. København, Nordisk Ministerråd

BIDRAGSYTERE

Publikasjonen har flere eksterne bidragsytere. Vi ønsker å takke de som har bidratt:

Tekster

- A, innsatt ved Oslo fengsel, s. 22
- Are Høidal, direktør Oslo fengsel, s. 45
- Bjørn Esben Almaas, forfatter, s. 31
- Kitty Aasvestad, avdelingsbibliotekar ved Ringerike fengsel, s. 36
- Signy Irene Karlsen, rådgiver ABM-utvikling, s. 18
- Torfinn Langelid, seniorrådgjevar ved Opplæring Kriminalomsorg hos Fylkesmannen i Hordaland, s. 39
- Turid Engh Jorkjend, bibliotekar ved Ila fengsel, forvaring- og sikringsanstalt, s. 28

Illustrasjoner

Fotografiene på omslaget og side 8, 14, 26, 33, 54 og 61 er tatt av innsatte ved Oslo fengsel under grunnkurs formgivingsfag ved Grønland voksenopplæringscenter. De resterende fotografiene er hentet fra www.istockphoto.com.

Dikt

Diktene av Hassanola, El Paco, Adam M. Sivle, Shani og Ali er hentet fra antologien "Dikt fra fengslet", utgitt på Cappelen forlag. Diktene er gjengitt med forlagets tillatelse.

Diktene av Frank Andersen er hentet fra "Kraftverk" nr 2 og 4, 2002, utgitt av Bergen kommune. Diktene er gjengitt med Bergen kommune og forfatterens tillatelse.

TIDLIGERE UTGIVELSER AV ABM-SKRIFT

- #1 Digitalisering av fotosamlinger
- #2 Reform 94 og museene
- #3 Befolkningens vurdering av folkebibliotekene
- #4 Statistikk for arkiv, bibliotek og museum 2002
- #5 Vei i vellinga. Håndbok i dokumentasjon av museumsgjenstander
- #6 Sømløs biblioteklov for sømløse bibliotek tjenester
- #7 Museumsarkitektur. En studie av nyere norske museumsbygg
- #8 Sømløs kunnskap. Om bruk av emnekart.
- #9 Det handler om læring
- #10 Tegnspråk som offisielt språk
- #11 Statistikk for bibliotek og museum 2003
- #12 Museer og den flerkulturelle virkeligheten
- #13 ABM-institusjonene i Norden: Kompetanseoppbygging for et multikulturelt normalsamfunn

Skriftserien fås gratis ved henvendelse til ABM-utvikling så langt opplaget rekker. Den er også tilgjengelig på www.abm-utvikling.no.

